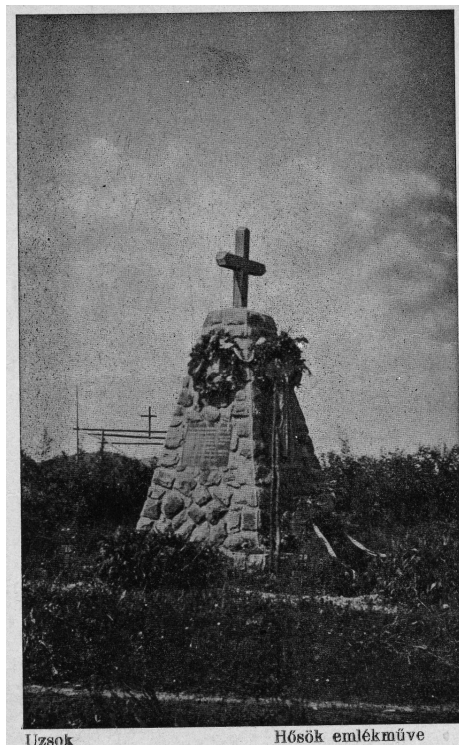

Eszterházy Károly Főiskola
Modernkori Magyar Történelem Tanszék

Az Árpád-vonal

*Az „ezer éves” magyar határvédelmi-rendszer kiépítése és
védésének kárpátaljai szakasza 1938 – 1945*

Szakedolgozat

Úzsok

Hősök emlékműve

„Vae victis – Jaj a legyőzötteknek!”

(Brennus gall vezér)

Konzulens:

Dr. Bartók Béla

adjunktus

Készítette:

Berta Csaba

történelem (levelező)

Eger, 2009

Tartalomjegyzék

<i>Bevezetés</i>	4
<i>I. Magyarország helyzete az I. világháború után</i>	5
<i>II. Az Árpád-vonal kiépítése</i>	7
I1. Földrajzi adottságok.....	7
I2. Tervek, építkezés.....	8
I3. Az erődítési rendszer részei.....	10
<i>III. A magyar királyi I. hadsereg kárpátaljai alakulatai</i>	12
I1. A magyar királyi kárpátaljai 1. honvéd hegyidandár megalakulása.....	12
I2. Hegyi felszerelésű alakulatok Kárpátalján (a 7. és 8. hv.dd.).....	15
<i>IV. Harci események az „ezer éves” magyar határon</i>	18
I1. A szovjet haderő.....	18
I2. Védekező / támadó hadműveletek a Kárpátokban.....	19
A. Előzmények.....	19
B. 1944. IV. 17. és V. 7. közötti események.....	21
C. A Tatár-hágó elleni orosz támadások és a VI. hadtest ellentámadása.....	22
I3. 1944. augusztus 23-i román átállás a szövetségesek oldalára.....	23
<i>V. Az elkerülhetetlen összeomlás</i>	26
I1. A visszavonulás megkezdése.....	26
A. Parancs a visszavonulásra.....	26
B. Védő-állások helyzete.....	26
C. Az ejtőernyősök harca a Kárpátok védelmében.....	28
D. Védelem az Árpád-állásban.....	30
I2. „Megtettük, mit kíván a becsület...”.....	32
I3. A magyar királyi I. hadsereg későbbi sorsa.....	33
I1. Szovjet és csehszlovák tervek Kárpátalja területi hovatarozásáról.....	34
<i>VI. XX. század eleji európai erődítési rendszerek összehasonlítása</i>	39
A. Európai erődítési rendszerek.....	39
B. Magyarország szomszédságában épített erődítési rendszerek.....	41
<i>VII. Összegzés</i>	43
<i>Felhasznált irodalom</i>	44
<i>Térkép és Fényképmelléletek</i>	46

„...Vitán felül áll, hogy a védelem a döntést legfeljebb csak elodázza. Győzelmet – vagyis akaratunknak az ellenségre való rákényszerítését csakis támadással lehetett kicsikarni. Ősi tapasztalat mégis, hogy a védő majd minden esetben erődít. De nem azért lesz vesztes, mert erődít, hanem azért véd, mert gyengének érzi magát. Ha a védő nem erődít, a támadónak csak annál könnyebb dolga van vele. Eldöntött küzdelem után már csak a győztesnek hallani a szavát, és ilyenkor elsikkad annak a fészegetése, hogy a győzelem minő erőfeszítésbe került.”

*Hárosy Teofil, mérnökkari vezérezredes,
az Árpád-vonal megálmodója¹*

¹ Magyar Katonai Szemle, 1941/11 sz., 289. p.

Bevezetés

Dolgozatom elsősorban az 1938-tól 1945-ig zajló kárpátaljai eseményeket kívánja bemutatni hadtörténeti szempontból.

Ennek az oka egyrészt az, hogy viszonylag kevés a szakirodalom, amely ezzel a témával foglalkozik. Az egyik ilyen Andrej Antonovics Grecsko *A Kárpátokon át* című könyve², mely eléggé elfogultan, a „dicsőséges” szovjet hadsereget szinte csak pozitív szemszögből mutatja be. Véleményem szerint a szovjet kommunista eszmerendszer mélyen áthatja Grecsko tábornok könyvét.

A másik Szabó József János *Az Árpád-vonal* című könyve.³ Ez realisabb képet fest úgy a magyar, mint a szovjet csapatok harcairól a Kárpátokban. Nem „szépíti” a tényeket, igyekszik azokat a szerző az olvasó elé tárni, részletes dokumentációval is alátámasztva, valamint az egykori kárpáti harcokban részt vevő katonák visszaemlékezéseit is felhasználja. Gyakorlatilag a Szabó tanár úr könyve nyújtotta a legnagyobb segítséget, mivel aprólékosan- részletesen bemutatja az Árpád-vonalat, mint védelmi rendszer kiépítését és annak szerepét.

Amennyiben a 80-as, 90-es éveket vesszük példának, mint a rendszerváltás korai időszakát ilyen szempontból, mindemellett a Dombrády Lóránd – Tóth Sándor *Hadsereg és politika Magyarországon* című könyve⁴ vagy A magyar királyi honvédség 1919-1945 című műve⁵, mindössze említés szintén tárgyalja az I. magyar hadsereg keleti-Kárpátokbeli harcait. Ezen kívül említhetnénk még Ölvedi Ignáctól *Az I. magyar hadsereg története* című munkáját,⁶ amely a kárpáti harcokat mutatja be részletesebben az előzőkhöz képest, valamint vitéz Kisbarnaki Farkas Ferenc *Tatárhágó* visszanéz címet viselő emlékkiadványát.⁷

² Grecsko, A. A.: *A Kárpátokon át*. Budapest: Zrínyi, 1977.

³ Szabó J. J.: *Az Árpád-vonal*. Budapest: Timpkiadó, 2002.

⁴ Dombrády L.: *Hadsereg és politika Magyarországon*. Budapest: Kossuth, 1986.

⁵ Dombrády L.: *A magyar királyi honvédség 1919-1945*. Budapest: Zrínyi, 1987.

⁶ Ölvedi I.: *Az I. magyar hadsereg története 1944. január 6-tól október 17-ig*. Budapest, Zrínyi, 1989.

⁷ Kisbarnaki F. F.: *Tatárhágó visszanéz*, Buenos Aires, 1952.

Méltó emléket szeretnék állítani azoknak a feledésbe merült magyar katonáknak és hazafiaknak, akik részt vettek az Árpád-vonal kiépítésében és védésében 1940-1944 között. Kárpátalján, Ungváron születtem, családi vonatkozás is köt a témához, mivel mindkét nagyapám – Berta Lajos és Nagy Ferenc –, továbbá néhány hozzátartozóm úgy civilként, mint katonaként részt vett a védelmi rendszer építésében és védésében. Anyai nagymamám Pápai Mária, négy fiú testvére közül hárman életüket áldozták a hazáért. Nagyapám, Nagy Ferenc **(1. kép)** és öccse Nagy Sándor **(2. kép)** az „összeomlást” követő időszakban több évre hadifogságba került. „Egyetlen bűnük magyarságuk volt” – több ezer társukkal együtt.

I. Magyarország helyzete az I. világháború után

Az I. világháborút lezáró versailles-i béke aláírásával 1920. június 4-én Magyarország számára jogilag is véget ért a háború, mely más országoktól eltérően nem 1918 őszéig, hanem 1920 márciusáig tartott, amikor a román csapatok kiszorultak a Tiszántúlról. Az okmányt magyar részről Benárd Ágoston népjóléti miniszter és Drasche-Lázár Alféd követ írták alá, akik nem kívántak a későbbiekben a magyar politikai közéletben szerepelni.

A 14 részből álló szerződés első része a Nemzetek Szövetsége alapokmányát tartalmazta. A második rögzítette Magyarország határait. A trianoni béke értelmében Magyarország határai (Horvátország nélkül) 282 000 km²-ről 93 000 km²-re csökkent.⁸ Lakóinak száma 18,2 millióról 7,6 millióra apadt.⁹ Ily módon közel 3,2 millió magyar került idegen fennhatóság alá! A szerződés harmadik része 35 000 főben állapította meg a magyar haderő létszámát, továbbá jóvátétel kifizetésére kötelezte az országot.

A saint-germani szerződéssel mintegy 12 656 km² terület került csehszlovák fennhatóság alá. Ung, Ugocsa, Bereg és Máramaros megyék nagy része. Kárpátalja területe ma 12 800 km², mivel 1945-ben Ung megye keleti sávját a szobranci és a

⁸ Salamon K.: 2004, 66 p.

⁹ Romsics I.: 2005, 145 p.

nagykaposi járás egy részét a Szovjetunióhoz csatolták. 1922-ben említik a területet először Podkarpatszka Rusz néven.

A bécsi döntés előtti hetekben, 1938. október 9-én alakult meg az első autonóm kormány, melynek élére Bródy Andrást állították, a rutén pártok beleegyezésével. Később leváltották és bebörtönözték, mert népszavazást követelt arról, hogy a rutén (ruszin) nép maga dönthesse hovatartozásáról. Utóda, Volosin Ágoston görög katolikus kanonok, a Bródy-kormány közegészségügyi minisztere lett.

Ám fordult a kocka, Volosin megalakította az ukrán Nemzeti tanácsot, hivatalos nyelvvé az Ukránt tette meg és Kárpátalja nevét „Kárpátszka Ukrainá”-ra változtatta. Uralmának megszilárdítására, galíciai mintára, fölállította a hírhedt katonai alakulatát, a „Szics Lövészgárdát”, amely a későbbiekben számtalan összetűzésbe került a helyi magyarsággal. 1938. november 10. csütörtök, az esti órákban a magyar honvédség bevonult Ungvár városába.

„A magyar királyi kormány és a csehszlovák kormány részéről a német és olasz királyi kormányokhoz intézett ama felkérés folytán, hogy a Magyarországnak átengedendő területekre vonatkozóan közöttük fennálló függő kérdéseket döntőbíráskodással rendezzék, valamint ezt követően 1938. október 30-án az érdekelt kormányok között történt jegyzékváltás folytán Joachim von Ribbentrop német külügyminiszter és őfelsége Olaszország királyának, Abesszinia császárának külügyminisztere, gróf Galeazzo Ciano ma Bécsben összejöttek és Kánya Kálmán úr magyar királyi külügyminiszter, valamint dr. Frantisek Chvalkovsky csehszlovák külügyminiszterrel folytatott újabb eszmecsere után kihirdették a következő döntőbíróági ítéletet...”¹⁰

A háborús körülmények ellenére magyar kormányzat igen jelentős anyagi áldozatokat hozott Kárpátalján a helyi népgazdasági, művelődési és szociális felemelésére. A kormány fontosnak tartotta, hogy munkalehetőségeket teremtsen a kissé elmaradott országrészben, fejlessze az ottani infrastruktúrát. Ugyanakkor fektetett a helyi, hagyományos erdőgazdálkodásba is, valamint a mezőgazdaságba, az ipari felzárkóztatásba és nem feledkezett meg az oktatási és szociális-egészségügyi

¹⁰ A Wilhelmstrasse és Magyarország: 1968, 318 p.

kérdésekről sem. Nagy érdeklődést keltettek fel a télen rendezett mezőgazdasági tanfolyamok is – ruténul, szlovákul és magyarul is indultak **(3. kép)**.

A trianoni igazságtalan béke, a magyar társadalom jelentős részét sokkolta, mindemellett a 20-as, 30-as évek Magyarországon a békés területi revízió ott lebegett az emberek szeme előtt, mivel a társadalmat nacionalista szemléletben nevelték! A történelem során számos példát tudnánk említeni, hogy földet-területet az esetek 99 százalékában csakis vérrel, verejtékkel és harccal lehetett szerezni és megtartani, a békés területi revízió utópia maradt. Németország szövetségeseiként, ismét belesodrótunk a következő világháborúba, s cserbenhagyva, vesztesként fejeztük be.

Azzal, hogy az 1938. november 2-án aláírt I. bécsi döntésnek köszönhetően jelentős területek tértek vissza az anyaországhoz 1938-1939 során. Az újonnan visszaszerzett területek és a magyar határ védelme került középpontba.

II. Az Árpád-vonal kiépítése

III. Földrajzi adottságok

A Kárpátok 204 700 km² koszorújának 11 %-a a mai Ukrajna határain belül, részben Kárpátalján fekszik. A megye 80 %-át az Északkeleti-Kárpátok hegyei és előhegyei uralják. Az Északnyugati- és a Déli-Kárpátokhoz képes a hegyláncolat, három vonulat – a külső kettős homokkőlánc és a belső vulkáni sor alkotja. Magyarország egykori határhegyei: az Ung és a Latorca eredeténél a Beszkidek, a Nagyg (Rika) folyótól a Gorgánokig.

A legjelentősebb átjárók Kelet-Nyugat kapuinak is tekinthetőek: az Uzsoki- (889 m), a Vereckei- (841 m), a Beszkid- (Kisszolyvai, Volóci, Szkotarszkij, 1014 m), a Toronyai- (Viskivszkij, 931 m), a Legiós- (1110 m) és a Tatár (Jablunickij, 921 m)-hágó. A fő hegyláncolatot hosszanti völgy, a Verhovina tagolja.

A vidék legnagyobb folyói: az Ung (145 km, ebből Kárpátalján 107), a Latorca (191 km, ebből Kárpátalján 144), a Borzsa (106 km), a Nagyg (Rika, 92 km), a

Talabor (Tereblja, 91 km), a Tarac (Tereszva, 56 km). Valamennyi Tisza jobboldali vízgyűjtőjéhez tartozik.

II.2. Tervek, építkezés

Magyarországon az 1938 és 1941 között bekövetkezett területi változásoknak köszönhetően a Kárpátok gerincén futó határokkal kellett számolni. Ezeket a határokat meg kellett védeni és meg kellett tartani. Mindehhez védelmi rendszerre volt szükség a keleti végeken, mert csak így lehetett tartósan birtokolni a visszatért területeket, melyek a haza ezer éves határait képezték. Mintaként szolgálhattak a szomszédos országok (Csehszlovákia, Románia, Szerbia) védelmi rendszerei, amiket egyébként ellenünk építettek ki.

Az erődítési munkálatok megkezdése előtt számos szakember igyekezett felmérni a helyzetet, hiszen az építkezés egyben óriási terhet jelentett az országra. A vezetőség végül Hárosy Teofil vezérezredes terve mellett döntött. Egy-egy völgyzár elkészítésének költségeit előzetesen 2.5 – 10 millió pengőre tették, amiből világossá válik az is, hogy a munkálatokat eredetileg mintegy 10 éves időintervallumra tervezték. Ilyen nagyszabású vállalkozás kivitelezését 1-2 év alatt már ekkor is lehetetlennek tartottak.

Az állandó erődítésekkel kapcsolatosan kezdettől fogva szükség volt azok kettős feladatának meghatározására. Egyikük az ellenség általános lerohanásától való védelem. A rendszernek fel kellett tartóztatni az ellenséget, amíg a szükséges csapatmozgások megtörténnek. A másik funkció az ország általános védelme volt. Hiszen a szomszédos államok területéről nagy erejű támadás várható, így érdemes már békében erősíteni a védelemre.

Az építkezés másik sarkalatos pontja természetesen annak anyagi része volt, illetve az elkészítendő végvonalak pontos hollétének meghatározása. Itt elsősorban a jelen fejezet elején már felvázolt földrajzi adottságokra kellett tekintettel lenni, illetve az állam anyagi áldozat vállalására. A lehető legkevesebb erőfeszítéssel minél hatékonyabb védekező állásokra volt szükség. Ugyanakkor azon helyek erődítése

volt fontos, ahol katonapolitikai szempontból leginkább lehetett számítani az ellenség rajtaütésére és betörésére.

Mindezek a tényezők befolyásolták a műszaki kivitelezés harcászati irányítását. A szorosok lezárása állandó erősítésekkel első számú feladattá vált. Az erődök egyaránt alkalmasak legyenek gyalogos és páncélos támadás elleni védekezésre, ugyanakkor ez valósuljon meg mélységben, valamint egymás tüztámogatására is nyíljon lehetőség.¹¹

A lehetőségeket figyelembe véve a Honvédelmi Vezérkar a Haditechnikai Intézet 1938 őszén kikülönített egy erősítési részleget, ahol neki láttak a számos tennivalónak. Az új határok őrzéséhez szükség volt szolgáló szükségklaktanyák, tervezésére. Továbbá az egyes kárpáti hágóknak, szorosoknál is biztosítani kellett a védelmet. Szintén a részleg alá tartoztak az 1939-es év tavaszi eseményei miatt mozgósított műszaki alakulatok és erősítési munkálatok megkezdése is.

Mind a hat utász század munkáját Ungvárról irányították. A századok a Kárpátok hágóit, járható völgyeit látták el műszaki akadályokkal, valamint javították, építették a meglehetősen elhanyagolt, rossz állapotban lévő utakat. A munkálatok menetét úgy segítette a Honvéd Építési Igazgatóság, hogy minden századhoz egy-egy építőmestert rendelt. Az építési munkálatok két síkon folytak egyszerre – gyakorlati és elméleti síkon egyaránt. Az erősítési részleg tervezői kapták azt a feladatot, hogy a völgyzárakban, szorosokban elhelyezendő bunkereket, egyéb harcászati elemeket először tervezzék meg, majd különböző vastagságú-, anyagból-, méretűre-, s típusban azokat gyártsák le, s próbálják is ki. A megtervezett erőd elemeket a hajmáskéri laktanya közelében kellett megépíteni, majd következett a lövészet, ahol minden egyes találatot lefényképeztek, majd elemeztek. A kísérletek eredményeit vették alapul a típustervek készítésekor, majd ezeket építették fel az eredetileg meghatározott helyszíneken.

Az erősítési munkálatokban számos civil is részt vett, hiszen a munkálatok jelentős része kemény fizikai munkából állt. Több csoportra osztva zajlott a munka a feladat jellegétől függően – a vasúti kirakodástól a földmunkákig, az asztalos munkán keresztül a betonozásig stb. Az említett hat utász század, amely hadilétszámon volt tartva békeidőben is, helyére később – politikai nyomás

¹¹ Szabó J. J.: 2002, 77. p.

következtében – a béke helyőrség állományai léptek. Ők viszont kevesebben voltak és ezért is, valamint a kezdődő konkrét munkálatok végett is számos embert alkalmaztak. Voltak közöttük ruszinok, alföldi kubikosok, bányászok, sőt munkaszolgálatosok is, akik katonának nem voltak alkalmasak, de a fizikai munkát el tudták végezni.

Az első lépés a betonépítmények kiépítése volt, ezen belül is a lőrést jelölték ki először, hiszen a tűzfegyverek kilövésének biztosítása alapvető követelmény volt. Ehhez a feladathoz mindig szükség volt egy gyalogosra vagy egy tüzértisztre, akit a legközelebb lévő határvadász zászlóaljnak biztosítottak. A lőrés kijelölése után épült fel köré maga a bunker. Pontosan meg volt tervezve: az építmény mérete, az egy katonára eső szükséges négyzetméterszám, a pihenő helyiségek, harcálláspontok, stb. A bunkereket mélyen a föld alá tervezték, hogy el legyenek rejtve az ellenség elől. Egy-egy völgyzár egy-egy erődcsúszadnak épült, általában 1-2 km szélességben zárta le a hátszágba vezető utakat, völgyeket. Ezek közül említhetjük például Fenyvesvölgyet, Havasközt, Alsó-Vereckét, Volócot, Ökörmezőt, Németmokrát, Kőrösmezőt, Tiszabogdányt, Visó-völgyet. Az erődcsúszadokat mindig hadiállományon tartották. Ez kb. 200-300 főt jelentett, akik 10-20 kiserődöt foglaltak el. Az erődcsúszadok annak a határvadász zászlóaljnak a számát viselték, melynek a működési területén nyertek elhelyezést. Pl. a felsőgerebeni erődcsúszadok a 25/1-2-es számokat viselték, mert a 25.hv.zlj. területén volt kiépítve.

II.3. Az erődítési rendszer részei

Árpád-vonal

A történelmi határon belül, attól mintegy 15-25 km-re a Malomrét–Havasköz–Vezérszállás–Volóc–Ökörmező–Felsőszinevér–Alsókalocsa–Oroszmokra–Királymező–Kőrösmező–Rahó–Tiszabogdány vonalon egy-egy völgyzár épült. Az Árpád-vonal völgyzárait rendszerint 15-20 lőrés nélküli betonbunker (4. kép) erősítette. A betonbunkerek falvastagsága 60-100 cm volt. A nagyobb méretűek (9 m² alapterületű) első tere egy raj számára szolgáltak és más alkalmakkor óvóhelyként. A hátsó részében raktározták a lőszeret és az élelmet. A kisebbek (6 m²) egy fél raj befogadására voltak alkalmasak. A betonbunkerekből futóárkok vezettek a

nyílt tüzelőállásokhoz **(5., 6. kép)**. A körkörösén védhető védelmi rendszer állásai a hegyoldalban egymás fölött, kölcsönös tűztámogatásban helyezkedtek el. A völgyek lezárására műszaki akadályok egész sorát alkalmazták: az utakat, a folyók és patakok harckocsikkal és gépjárművekkel járható medreit harckocsi-akasztó betongúlakkal **(7. kép)** tették járhatatlanná, a völgyeket elaknásították, a harckocsik hegyoldalokban való mozgását beton támfalakkal akadályozták meg, az úttesteken vasbeton sorompókat, betonszekrényeket állítottak, amelyek között csak kanyarogva, lassan, a védekező tüzérek számára biztos célpontként lehetett haladni.

A front közeledtével, az Árpád-vonal elé az ezer éves határon az első világháborús védelmi rendszerek maradványainak felhasználásával még egy védelmi öv épült, a Szent László-állás.

Hunyadi állás

A Kárpátok keleti előhegyeiben pedig, a főgerinc előtt 15-25 km-re, Galíciában kiépített Hunyadi-állás igyekezett még hatékonyabbá tenni az ország védelmét. A teljes védelmi rendszer Kárpátalja térségében 250 km hosszan és 50 km mélyen húzódott. A szovjet hadsereg 1944. július 23-án érte el a Hunyadi-állás vonalát, de átjutni rajta képtelen volt. A Kárpátok áttörésére létrehozott 4. Ukrán Front jól felkészített, pihentetett alakulatai hiába ostromolták, a magyar csapatok augusztus 23-ig, Románia átállásáig hősiességgel visszaverték az ellenség támadásait. A szovjet hadsereg majdnem egy hónap alatt mindössze 4-7 kilométert tudott előrehaladni. Az Árpád-vonal Európában az egyetlen olyan erődrendszer volt, melyet ellenség nem tört át!

Szent László-állás¹²

Az Árpád-vonal biztosítási öveként építették a határvonal mentén. Feladata az Északkeleti-Kárpátok és a Máramarosi-havasok átjáróinak lezárása volt. Kárpátalján 1939-ben kezdték kiépíteni, felhasználva az I. világháborús állásokat, majd 1940-ben Erdélyben is folytatódott a reteszállásokból és megerősített völgyzárakból álló rendszer. Bár nagyobb támadóerővel szemben – jellegéből adódóan – nem volt túl

¹² Szabó J. J.: 2002, 170 p.

alkalmas, kapaszkodónak szánták a Hunyadi-állás és az Árpád-vonal között visszavonulás esetére.

III. A magyar királyi I. hadsereg kárpátaljai alakulatai

III.1. A Magyar királyi kárpátaljai 1. honvéd hegyidandár megalakulása¹³

A trianoni béke után első alkalommal 1938 februárjában merült fel a hegyi csapatok felállításának gondolata. Röder Vilmos honvédelmi miniszter mutatta be ezzel kapcsolatos ötleteit. Már akkor 2 hegyi dandár felállításáról beszélt, amiket a Huba-hadrend keretein belül, 1941-re kellett volna felállítani.

Mind a magyar hadvezetés, mind a politikai elit 1920-tól hitt az ország revíziójában, ezért számoltak területi – és egyúttal domborzati – viszonyok változásával az országon belül.

Kárpátalja visszatérével felgyorsulnak az események. Ekkor kellett ténylegesen „szembe nézni” az 1500-2000 méteres hegycsúcsokkal és azok védésének kérdésével. 1939. április 25-i keletezésű az a dokumentum, amely utasításokat tartalmaz a hegyialakulatok megszervezésére. Ez a parancs 1939/40-es határidőt jelölő dátumként a Magyar királyi kárpátaljai 1. honvéd hegyidandár felállítására.

Az említett iratban olvashatók a hegyi alakulatok részlettervezéséhez való irányelvek, melyeket a Vezérkarfőnökség az 1. és az 1/b. osztály tárgyalásain fogadott el:

"I/ 1. A hegyi zászlóaljban belül – a zászlóalj vonatot kivéve – csak málhásállatok kerüljenek beállításra, hogy ezen alakulatok tiszta hegyi jellege s ezáltal bármilyen hegyi terepen való alkalmazhatósága, biztosítva legyen.

2. Minthogy a páncéltörő ágyúk nem málházhatók, nyomtávuk pedig az országos járművekével azonos, tehát minden terepen való akadálytalan továbbításuk nincsen biztosítva és hegységben páncélosok támadásával, nem kell számolni, a

¹³ Klicsu F.: 2008, 11-15 p.

hegyi zászlóaljok szervezésénél a páncéltörő ágyús szakasz törlését javasoljuk. Helyettük a hegyi puskás századoknál a nehézpuskák számát kérjük háromra felemelni.

3. A hegyidandár alkalmazási területén adódó főközlekedési vonalak biztosítására – hegyidandár közvetlenként – egy páncéltörő ágyús század beállítását javaslom.

4. A hegyidandár részére gyorsan mozgó felderítés céljából – a hegyi lovas század mellett – egy motorkerékpáros és egy páncélgépkocsis szakasz beállítását kérem. Célirányos volna továbbá a hegyi zászlóaljokhoz egy motorkerékpáros rajt is rendszeresíteni.

5. A málházott hegyiágyús ütegeknél, a beállított országos járművek helyett, valamint a seregvonat lőszerfelszerelés szállítására taligák beállítását tartom célszerűnek. [...]III. [...] Ha a szükséges számú málhásállatok beszerzése akár pénzügyi okokból, akár megfelelő számú és minőségű málhásállat hiányában nem volna biztosítható, továbbá, ha a szükséges hegyi felszerelés okozna gondot, úgy elsősorban a tervezett hegyi határvadász zászlóaljok, megszervezéséről kell lemondani. Ezzel szemben a hegyidandár alakulatainak tiszta hegyi jellegét, illetve ilyenné történő megszervezését feltétlenül kívánom.”¹⁴

Amíg megszerveződött maga a dandár egy ideiglenes – ún. hegyi gyakorló csoport – jött létre, amelynek a parancsnoksága Ungváron volt. Ez a csoport volt hivatott felállítani a később megalakuló zászlóaljakat – kb. 2200 fő –, de szeptember elején már fel is oszlatják a német-lengyel háború hírére, anélkül, hogy a kiképzés befejeződött volna.¹⁵

A hegyi gyakorló zászlóalj zömét az 5., 27., és 28.hv.zlj. állományából csoportosították át. Ugyanakkor már ekkora döntés született, miszerint a hegyi felszerelésüire alakítandó 2., 3., 24., 25., és 26. határ-vadász zászlóaljok is idevezényelik egy-egy puskás szakaszukat. Mindemellett a VIII. hadtest, – amelynek

¹⁴ Illésfalvi P.: i. m., 746. p.

¹⁵ Az 1.hgy.dd. megszervezésének 60. évfordulójából a Hadtörténeti Múzeumban rendezett tudományos konferencián elhangzott anyagot Illésfalvi Péter rendezte sajtó alá, Emlékezés a hegyicsapatokra 1999 címmel.

hatásköre alá tartozott a későbbi hegyidandár – végig bábáskodott az éppen szerveződő alakulatok fölött.

A felállítandó dandár számára az alábbi alakulatok vezényeltek át jelentősebb számú katonát:

- huszárszakasz: 1.- 4. hu.e.
- híradószakasz: I.- IV.hír.zlj., 101. hír.e.
- páncéltörő ágyús szakasz: 5., 27., 28. hv.zlj.
- utász szakasz: I. u.zlj.
- vonatcsoport: VIII.hadtest, I-VIII.hdt.

A gyakorló csoport tisztikarát, a későbbi magasabb rangú parancsnokokat komoly hegyi harcászati tapasztalattal rendelkező törzstisztekből állították össze, akik az I. világháborúban is részt vettek. Nyilvánvalóan nem véletlenül éppen rájuk esett a választás. Ezzel párhuzamosan a fiatalabb tisztek közül sokan vettek részt különböző németországi tanfolyamokon (pl. magashegyi-, sziklamászó-, sí-). Ezek alapozták meg a hegyicsapatok későbbi fejlődését, valamint ütőképesebbé tették őket az ellenséggel vívott harcokban.

A háború kitörésének hírére ugyan feloszlott a hegyi gyakorló csoport, de ez sem akadályozta meg, hogy október 1-re felállítsák az 1. hgy. dd.-ot. Ez a dandár kezdetben három zászlóaljból állt, majd 1 évvel később megalakul a negyedik zászlóalj is. Az zászlóalj határvadász zászlóaljból szerveződtek át olyan módon, hogy mind a három zászlóalj adott 2-2 puskásszázadot, ill. egy-egy fél géppuskás szakaszt. A következő alakulatok tartoztak ide:

- 28. hv. zlj. *Kassa* 1. hgyv. zlj. *Perecseny* (ideiglenesen Ungvár)
- 27. hv. zlj. *Sátoraljaújhel* 2. hgyv. zlj. *Szolyva* (id. Beregszenthmiklós)
- 5. hv. zlj. *Ipolyság* 3. hgyv. zlj. *Rahó* (id. Huszt)

A dandáron belül felállításra került még 1. hgy. huszárszázad, 1. hgy. híradószázad, 1. hgy. utászszázad, 1. hgy. páncéltörőágyús század, egy motorkerékpáros szakasz, egy páncélgépkocsi szakasz (3 db. 39M Csaba páncélgépkocsi – **8. kép**), egy vonat csoport. 1944 tavaszán a Kárpátok előterében először a páncéloshadosztályt vezették be. Ennek fegyvere volt mindenekelőtt a 43M Turán harckocsi (**9. kép**). Azonban 1944. július 27-én a csepeli Weiss Manfréd gyárat légi támadás érte, mely során a harckocsi gyártó üzem megsemmisült. Ekkor

pusztult el az ország rohamlöveggyártó bázisa és a Tas típusnevet viselő új magyar tervezésű nehéz harckocsi alváza a futóművel és a beépített motorokkal **(10. kép)**.¹⁶

Az utász századon (Tiszakirva), és a pc.gk. szakaszon (Kassa) kívül minden mást Munkácson helyeztek el, ahol természetesen még kisebb változtatásokra és átalakításokra volt szükség.

Kiegészítésnek említésre méltó még az is, hogy 1940/41 környékén egy légvédelmi gépágyús szakaszt is létrehoztak Ungváron, valamint hogy a meglévő 3 hegyi zászlóalj egy-egy századából 1940. december 1.-én felállításra került a 4. hgyv. zlj. Aknaszlatinán **(11. kép)**.

III.2. Hegyi felszerelésű alakulatok Kárpátalján (a 7. és a 8. hv.dd.)¹⁷

Magyarországon 1938 óta a határ-vadász dandárokba tagolt határ-vadász zászlóaljak feladata a határvédelem, valamint a határőrizet és határszolgálat ellátása volt. A zászlóaljakon belül a csapatok elkülönültek egymástól – a puskás századok, géppuskás század, a törzs, közvetlenek és a fogatolt hegyi-ágyús üteg **(9. kép)** és az ún. határszolgálatos rész (portyázó századok). A csapatok legfőbb feladatát a határ védelme jelentette. Ezzel szemben a portyázó századok beosztottai, akik az őrökön teljesítettek szolgálatot, inkább csendőri, rendőri, vámőri, stb. feladatokat láttak el. Mindkét típusú munkát felelősségteljesen kellett végezni, hogy a Kárpátok bércei adta különleges viszonyok közt is helytálljanak.

A Kárpátalja ismételt birtokba vételéért folytatott sikeres hadműveletekben, 1939. március 15-18. között, több határ-vadász alakulat is részt vett. Ilyenek közé tartozott a 7. és 8. határ-vadász dandár zászlóalj is. Közvetlenül a harcok befejezése után a vezérkar főnöke április 5-én rendelkezett a 7. (23., 24., 2. és 3. határ-vadász zászlóaljak) és a 8. határ-vadászdandár (25., 26., 27. és 28. határ-vadász zászlóaljak)

¹⁶ Bonhard A., Sárhidi Gy., Winkler L.: A magyar királyi honvédség fegyverzete. Zrínyi

¹⁷ Klicsu F.: 2008, 6-9 p.

parancsnokságainak végleges áthelyezésére Mátészalkáról Beregszászra és Sátoraljaújhegyről Ungvárra. Ennek következményeként a dandárok alárendeltségébe tartozó zászlóaljok egy része is helyőrséget változtatott. Három nappal később, a III. Csoportfőnökség értekezletén arról is határozat született, hogy a 24. határ vadász zászlóalj Beregszászról Husztra, a 2. Rimaszombatról Aknaszlatinára, a 3. Losoncról Rahóra, egy kikülönített százada pedig Terebesfejrpatákra kerüljön. A 25. határ vadász zászlóaljnak Munkácsról Szolyvára és Volócra, egy századának Ökörmezőre, a 26.-nak Ungvárról Nagybereznára kell áttelepülnie. Ezeknek a zászlóaljoknak kellett volna a legmagasabban fekvő hegyi határok ellenőrzését és védelmét biztosítani. A zászlóaljok feladata három határszakaszra terjedt ki: a magyar-szlovák, magyar-lengyel, s végül a magyar-román határra.

A pontos intézkedéseket ezután a június 10-én kelt 1939/40. évi szervezési rendelet alapozta meg, ami pontosan fogalmazott a Kárpátaljára helyezett határ vadász csapatokkal kapcsolatban. Az új körülményekhez mérten megváltozott a 7. és 8. határ vadász dandárokhoz alárendelt alakulatok hadrendje, illetve módosult a két dandár közti sávhatár. Ezen felül természetesen hegyi felszereléssel való ellátásra szorult a 2., 3., 24., 25. és 26. határ vadász zászlóalj.¹⁸

A 7.hv.dd. alakulatai leginkább a Tisza mentén elhelyezkedő körletek felügyeletét kapták, az alábbi rendszer szerint:

- 24. hv.zlj. *Huszt*
- 2.hv.zlj. *Aknaszlatina*
- 2/1. p.sz. *Aknaszlatina*
- 2/2. p.sz. *Királymező*
- 3. hv.zlj. *Rahó*
- 3/1. p.sz. *Terebesfejrpaták*
- 3/2. p.sz. *Rahó*

A 8.hv.dd. alakulatai következőképpen helyezkedtek el a Kárpátokban:

- 25.hv.zlj. *Szolyva*
- 25/2 hv.zlj. *Ökörmező*

¹⁸ Illésfalvi P.: i. m., 761.o.

- 25/1.po.sz. *Ökörmező*
- 26.hv.zlj. *Nagyberezna*

Ezeknek eleinte gyakran nyújtott segítséget az Ungváron székelő 24.gy.e., valamint a kassai székhelyű 21.gy.e. is. Ezek számtalan katonával gyarapították az alacsony létszámmal küszködő határ-vadász zászlóaljához. Hasonló volt a helyzet a tüzérséggel is. Ennek esetében a 22.t.tü.oszt. valamint a 23.t.tü.oszt. áldozta fel egy-egy ütegét, de besegített a 8. és 9.t.tü.oszt. is, mivel a málházott hegyiágyús ütegeket is fel kellett állítani a megadott határidőn belül.

A határ-vadász zászlóaljak felépítése függött egyrészt a hadiállománytól, másrészt pedig a személyi állománytól, de leggyakrabban 2-3 puskás századból, nehézfegyver századból (géppuskás szakasz, aknavető szakasz) páncéltörő ágyús szakaszból (árkász szakasz, távbeszélő szakasz, GH,) épült fel és hegyi üteg is tartozott hozzá.

Bár hiteles dokumentumok hiányában nem jelenthető ki bizonyosan, hogy a sok nehézséggel járó feladatot sikerült-e végrehajtani a kitűzött határidőre, annyi biztos, hogy ezt nagyban befolyásolták a szeptember 1-i világtörténelmi események. Magyarország szempontjából döntő jelentőségű volt a korábbi lengyel-magyar határ szovjet-magyar határrá alakulása. VIII. hadtest parancsnoksága átszervezéseket sürgetett, mert a szovjetekkel szemben a határainkon állomásozó erők száma igen csekély volt. Ezért már decemberben módosító rendeletet adnak ki, amelyben a következő változásokat fogalmazzák meg:

- a 3.hv.dd. parancsnoksága Keszthelyről Sátoraljaújhelyre települ át,
- a körmendi 11.hv.zlj. Fenyvesvölgyre kerül,
- a soproni 10.hv.zlj. Ökörmezőre települ,
- a 8.hv. dd. parancsnoksága Ungvárról Beregszászra kerül,
- a zászlóaljak létszámát hadiállományra kell emelni.

Az átszervezési parancs szabta határidő 1940. március 1-e volt. Ekkorra a 8. határ-vadász dandár 11. és 25 határ-vadász zászlóaljainál a páncéltörő ágyús szakaszokat 2-2 ágyúval négylöveges szakaszokká alakították át, valamint a 3.hv. dd. is megjelenik. Ezzel együtt már három dandár őrzi az ország keleti határát.

IV. Harci események az „ezer éves” magyar határon

IV1. A szovjet haderő

Erdélybe a Rogyion J. Malinovszkij marsall vezette szovjet 2. Ukrán Front tört be. Ennek jobbszárnyán Filipp F. Zmacsenko vezérezredes 40. összefegyvernemi hadseregét 1944. augusztus-szeptember fordulóján az 50. és 51. lövészhadtest alkotta. Az 50. hadtestbe a 13., 240. lövészhadosztály és a hozzávetőleg dandárerőnek megfelelő 54. és 159. gárda-megerősített alakulat, az 51. hadtestbe a 38., 232. lövész- és 42. gárda-lövészhadosztály tartozott.

A 7. gárdahadsereg Mihail Sz. Sumilov vezérezredes parancsnoksága alatt a 24. és a 25. gárda-lövészhadtest a 6., 72. és 81. gárda-lövészhadosztállyal, illetve a 36. gárda-, 53. lövészhadosztállyal a 6. gárda-légideszanthadosztállyal harcolt.

A Szergej V. Trofimenko vezérezredes vezette 27. hadseregbe a 35. gárda-, illetve 33. és 104. lövészhadtest tartozott. A 35. hadtestet a 3. gárda-légideszart-, 93. lövész hadtest, valamint a 2. román hegyihadosztály, a 33. hadtestet a 78., a 203. és a 337. lövészhadosztály, valamint a román „Tudor Vladimirescu” hadosztály, a 104. hadtestet a 4. gárda-, a 180. és a 206. lövészhadosztály alkotta.

A 6. gárda-harckocsihadsereget Andrej G. Kravcsenko vezérezredes parancsnoksága alatt az 5. gárda-harckocsihadtest és a 9. gárda gépesített-hadtest alkotta, a 6. gárda-gépesített- és a 20., 21., 22. gárda harckocsi-dandárral, a 46. gárda-harckocsi- és a 30., 31. gárda gépesített-dandárral.

A 2. Ukrán Front harcát az 5. légi hadsereg támogatta, állományában két csatarepülő hadtesttel, egy vadászrepülő-hadtesttel és egy bombázórepülő-hadosztállyal.

A szovjet lövészhadosztályok három lövészezredből, ezredenként három lövésszászlóaljából, zászlóaljanként három lövésszázadból álltak. A zászlóaljak egy géppuskás-, egy aknavetőszázaddal (9 db 82 mm-es aknavető) és egy páncéltörő ágyússzakasszal (3 db 37 mm-es páncéltörő ágyú) rendelkeztek. A lövészhadosztály harcértékét összesen 11.706 fő, 72 (közepes és könnyű) löveg, 126 aknavető, 12

légvédelmi és 57 páncéltörő ágyú, 107 páncéltörő puska, 18 (14,5 mm-es) nehézgéppuska, 166 (7,62 mm-es) géppuska, 337 (7,62 mm-es) golyószóró, 3594 (7,62 mm-es) géppisztoly, 6330 (7,62 mm-es) puska és karabély, valamint 342 különféle gépkocsi adta.

A szovjet hadosztályok önmagukban nem voltak jelentősen erősebbek a magyar vagy német alakulatoknál. Harcértéküket az emelte meg jelentősen, hogy a Frontparancsnokságok nagyszámú tüzérséget, harckocsizó és gépesített vagy gépkocsizó lövész alakulatokat csoportosítottak a főcsapást mérő lövészalakulatok sávjába. A Frontokhoz szervezetszerűen nem tartoztak tüzércsapatok, de a Legfelsőbb Főparancsnokság ún. tüzértartalékából mindenkor bőségesen álltak rendelkezésükre. Így nem a gyalogság, hanem a tüzérség fölénye volt jelentős.

A lövészcsapatokat megerősítették vagy támogatták harckocsizó és gépesített alakulatok is. Ezeket általában nem az áttörés kiharcolására, hanem az áttört lövészalakulatok „sikerének” kifejlesztésére vetették be. A páncélos és gépesített hadtest páncélosainak száma nem tért el nagyon egymástól, a harckocsi-hadtest 270 harcjárművet számlált, a gépesített 246-ot. Ehhez tartozott még 8-8 sorozatvető (48 indítókerettel) 36, illetve 80 löveg, valamint 94, illetve 154 aknavető.

IV2. Védekező/támadó hadműveletek a Kárpátokban¹⁹

A. Előzmények

1944. III. 19-én reggel öt órakor német SS seregtettek NY. D. és DK. Felől előretörve, meglepetésszerűen megszállták Magyarországot és K. felé érthetetlen módon lezárták a Tisza hidakat és egyidejűleg ejtőernyős SS alakulatok a Szolnok és Debrecen repülőtereire szálltak le és vették azt birtokukba. A debreceni 6. hadtest minden kapcsolata megszakadt a Budapesten székelő magyar vezetőséggel.

¹⁹ Botlik J.: 2005, 197-246. p.

A románok általános módosítást rendeltek el és a propaganda azt hirdette, hogy a németekkel együtt megszállják Erdélyt, és a Tiszáig jönnek előre. A szovjet erők élcsapatai átkeltek a Dnyeszteren és irányt vettek a Tatár-hágó felé. Budapestet és több magyar várost légi támadás érte. A VI. hadtest parancsnoka, vitéz Kisbarnaki Farkas Ferenc, saját felelősségére elrendelte az általános mozgósítást és a már rendelkezésre álló seregtesteket a Tatár-hágó felé irányította. 1944. III. 28-án a németek megnyitották a Tisza hidakat és a közvetlen kapcsolat a VI. hadtest és Budapest között ismét helyre állt. A fővezérség helyben hagyta a hadtest eddigi intézkedéseit. A seregtestek mozgósítása és felvonulása tehát folyt tovább, majd ápr. 15-én a fővezérség utasította a hadtestparancsnokot, hogy üljön repülőgépre és Stryjben megalakuló 1. magyar hds. pk.-nál további parancsok átvétele végett jelentkezzék.

Az I. hadtest előretörései

Az I. hds. a Dnyeszter és Kárpátok között, a Dnyeszter kanyar Kolomca és Kuty vonaláig előretört. Ennek végrehajtásához már beérkezett seregtestekkel először Nadvadna és Stanislau vonalát szállja meg és onnan IV. 17.-én kezdi meg támadó előrenyomulását.

A hadtest feladata a Kárpát átjárókat lezárni, majd a 25. és 27. hadosztály előrevonulásának befejeztével a Kárpátoktól északra folyó hadműveletekkel összhangban először a Delatyn, majd Kolomea-Kuty vonalát elérni. A vett parancs alapján a hadtestparancsnok Kőrösmezőn az 1. és 2. hgy. dd. és a 201. ho. pk.-nak személyesen adott parancsot, amely szerint az 1. és 2. hgy. dd.-nak Delatyn és Zabic között kellett a 25. és 27. ho. felvonulását biztosítani.

A VI. hadtest működési területe

A Kárpátok 204 700 km². Hegyvonulata a K. és NY. fontos elhatároló vonala. Földrajzilag É. és DK. Európa metszéspontjában fekszik és ez az adottság, valamint a hegyvonulat zárójellege és a Dunavölgy elkülönült vízrendszere rendkívüli hadászati

jelentőséget ad ennek a területnek. Aki a Kárpát-medencét a hegyvonulattal együtt uralja, az egyben uralja a Balkánt és oldalazó fekvése miatt a Berlin – Varsó – Moszkva főhadászati irányt. Semmiféle előretörés NY. vagy K. irányában nem hajtható végre megbízhatóan addig, amíg a Kárpát-medence nincs biztos kézben. A Szovjet haderő 1944. –ben ismét a Kárpátok felé tört előre, hogy e „bástya” elfoglalása után folytathassa hadműveleteit Ny. felé. – ezt akadályozta meg hat hónapon keresztül az 1. magyar hds. S ennek keretében a súlyponton küzdő VI. hdt., amely az 1944. ápr. és okt. közötti időben a Radnai hágótól É. –rá a román határ és a Pantyr –hágó között az Erdős Kárpátokban harcolt. Kezdetben a Kolomca – i támadó előnyomulásakor kb. 60 km.-es sávban 2-3 sereggel, később a hadtest sorsdöntő Prutvölgyi harcaiban kb. 80 km.-es kiterjedésben 8 sereggel és végül az „ezeréves” magyar határok, valamint a Tatár-hágó védelmében kb. 100 km.-es sávban 3 sereggel.

B. 1944. IV. 17. és V. 7. közötti események

Az 1. hadtest ismertett feladata értelmében a VII. hdt. IV. 17.-én a Dnyeszter és a Prut között támadását megkezdte. – Ehhez csatlakozott a 2. hgy. Dd. is, amely IV. 18-án Deltatyn-t elfoglalta és a hadtest parancsnak megfelelően hídfőszereiben biztosította. A 1. hds. támadása IV. 25-én Kolomca előtt megakadt, - csak a két hgy. dd.-nak sikerült Kolomca-t D.-ről megkerülve a Prut-ig előretörni.

A VI. hdt. még felvonulóban volt, amit a Zabic és Czeremosz völgybe kirendelt 2. hgy. Dd. huszárszázad és a Zabic-t biztosító 13. hgyv. zászlóalj biztosított. Ezek az alakulatok azonban érthetetlen módon visszajöttek és bevonultak sereggükhöz. Később derült ki, hogy a partizánok rákapcsolódva a telefonvonalakra, adtak le megtévesztő parancsot.

A Horod-i orosz betörés 1944. IV. 25.

Az összes orosz vállalkozások között a Horodi-betörés volt az egyedüli, amely eredménnyel járt. A betörést külön e célra kiképzett zászlóalj hajtotta végre. IV. 25-

én kb. 150-200 főnyi orosz csoport megrohanta a Stozek 710-es magaslat aljában küzdő 27/7. szd. A betörés kb. 400 m szélességben történt és 200 m mélységet ért el.

A magyarok veszteségei 7 halott és 30 sebesült, akik főleg az elrejtett ellenséges aknáktól sérültek meg. Az ellenség vesztesége 291 megszámlolt halott és foglyok vallomása szerint, több száz sebesült. A foglyok száma: 35 fő. A zsákmány: 4 gp., 11 gsz., 35 géppi., 6 magyar géppi., 160 pu. 2 db rádió, 1 lőszerraktár és 50 db. új köpeny.

C. A Tatár-hágó elleni orosz támadások és a VI. hadtest ellentámadása²⁰

A szovjet hadsereg, az 1. ukrán front bal szárnya négyszer tört be nagyobb erővel az állásokba.

Ezek közül az első a Rokieta-i támadás volt július 27-28. között. Ez a 25. hadosztályt érte és a Rokieta támpont elfoglalására irányult. Az oroszoknak két alkalommal sikerült a magaslatot elérni, sőt az állásokba betörni, de mind két alkalommal közelharcban visszaverték azt a magyarok. Az egyik rohamot az 1./II. zlj. Pk.-a Fazekas Géza alezredes személyesen vezette.

A második támadással Javorova (1005 m) magaslatot vettek birtokba július 30-án. Egy kisebb osztag pedig a Pistyn-i magaslaton rendezkedett be és elzárta a Mikulyczyn-Jamna –i műutat. VII. 31.-én az oroszok újból támadtak Mikuliczyn ÉK. szegélyéig törtek előre és az arcvonalat újból kettészakították. A hdt. pk. a Tatár-hágón álló 27. felderítő osztag, huszár századát és a Worochtan az út és vasutbiztosítást végző 53./III. zlj.-at tartalékként Tatarowba rendelte. A 2. hgy. dd. zlj.-ai már előzőleg kiadott pcs. ok értelmében szintén útban voltak a Tatárhágó felé. A hdt. pk. a 25. ho. pk.-nak elrendelte, hogy a Rokieta arcvonal gyengítésével alakítson egy támadó csoportot és ezzel támadja az ellenséget oldalba. A 44. ezrednek, pedig azt a feladatot adta, hogy a Zonka patak völgyében át Jaremeze felé támadjon.

²⁰ Kisbarnaki F. F.: 1952, 63-72 p.

A Harmadik, Makovicza-i támadás, 1944. augusztus 1-én történt. A 25. ho. csoportja a Mikuliczyn felé előretört ellenséget oldalba támadta, ami sikerrel járt. A Skyza és Pystini magaslatok ismét saját kézbe kerültek, de a Javorova (1005 m) magaslat az ellenség kezén maradt.

A negyedik (Javornik-i) támadás 1944. augusztus 4-6. között zajlott le. A 25. ho. vkf. jelentette VIII. 4-6. án, hogy támadást elhalasztja, mert a Makovicza birtokbavételéhez elegendő ereje nincs. A 18. t. hadosztály, volt az egyedüli, amely ezen a napon a Jaremcei támpont visszafoglalására támadást szervezett. VIII. 4-én az oroszok támadása az erősen felázott hegyi utak ellenére tovább folytak. A 25. hgyv. zlj.-at a Svidovecz-en kb. egy zászlóalj erejű ellenség. támadta, a 21. hgyv. zászlóalj jelentette, hogy a Javornik gerincvonalon az ellenséggel megütközött és hogy a Javornik-Gorgan (1467 m) magaslat az ellenség kezén van. A Hunyadi-álláshoz tartozó Javorova (1005 m) elfoglalása nem sikerült. Ez is többszöri kísérlet után orosz kézen maradt. A hadtest balszárnyán a 4. német hadosztály is kevés teret nyert, de a Jaremcei támpont leküzdése másnap megtörtént. A hdt. pk. a visszafoglalt Hunyadi állásban tartós védekezésre adott parancsot.

„A VI. hdt. derék, harcos csapatai nemcsak megvédték a magyar dicsőség egyik legfontosabb hágóját, de az ellenséget véresen visszaverték és részben megsemmisítették. Ezzel egy időre megmentették az ezeréves magyar határt, a magyar Alföldet, a magyar családok fészket és a magyar lélek szabadságát és becsületét.

Ami ezután történt, azért már nem a magyar katona volt felelős.”²¹

IV3. 1944. augusztus 23-i román átállás a szövetségesek oldalára

1944. augusztus 23-án 16 órakor I. Mihály román király – miután Ion Antonescu marsall az ország diktátora megtagadta az együttműködést – letartóztatta őt, majd 18

²¹ Kisbarnaki F. F.: 1952, 155 p.

órákor tájékoztatta a teljesen meglepett német követet az átállásról és ezzel egy időben a megalakított katonai kormány lezáratta a Bukarestbe vezető útvonalakat, majd blokád alá vette az itt lévő német alakulatok elhelyezési körleteit.

Este 22 órákor hangozott el a rádióban a király káltványa, melyben bejelentette az Antonescu vezette diktatúra felszámolását, a fegyverszünetet a szövetségesekkel és felszólította a román hadsereget, hogy indítson támadást Észak-Erdély birtokbátvételére. A kiáltvánnyal egy időben a román vezérkar is parancsot adott ki, melyben követelték a német haderő kiverését az országból és az aktív fellépést Észak-Erdély meghódítására.

A román átállás meglepte a német vezetést, annak ellenére, hogy az előkészületekről a magyar kormány tájékoztatta őket. A felkészülés ugyanis lényegesen előbb kezdődött. A király és környezete már 1943-ban titokban kapcsolatot létesített az angolszász hatalmakkal, és a Szovjetunióval. Így 1944 tavaszától már konkrét tárgyalások folytak Kairóban és Moszkvában. 1944 májusától kezdtek a kiugrás aprólékos előkészítését. Június közepén az átállás időpontját augusztus 26-ra tűzték ki, és szükség esetén a fegyverrel való kikényszerítést is előkészítették a németekkel szemben. Végül is az augusztus 23-ára való módosítást az augusztus 20-án Iasi-Kisinyov térségében meginduló szovjet támadás váltotta ki, mely napok alatt áttörte és darabokra szabdalta a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport védelmét, benne a 3. és 4. román hadsereg harcvonalát is.

A iasi—kisinyovi szovjet támadó hadművelet sikerei, valamint a román átállás következtében a Dél-Ukrajna Hadseregcsoporthoz nem sikerült megállítani a szovjet előretörést, előbb a Duna delta—Galac—Foksány kapu-Kárpátok vonalban, majd a Déli-és Keleti-Kárpátok csatlakozásán sem. Mindez azt jelentette, hogy a németek számára elveszett a Havasalföld és egész Románia, de a Balkán jelentős része is. Ugyanakkor a Kárpát-medence és Magyarország minden áron való tartása felértékelődött. A román olaj elvesztését követően a magyarországi szénhidrogénmezők birtoklása a háború folytatása szempontjából a német haderő számára létfontosságúvá vált. Német szakértők úgy nyilatkoztak, hogy a magyar olaj (amely ekkor már az egyetlen forrása volt a németeknek) elvesztését követően a német haderő már csak egyetlen hónapig képes folytatni a háborút. A térség elvesztése a Harmadik Birodalom további szövetségeseinek elvesztését is maga után vonta volna.

1944 nyarán a magyar politikai és katonai vezetésben sokan hitték, hogy a háború még sokáig távol tartható Magyarországtól. Magyarország 1944 tavaszáig a béke szigetének számított, annak ellenére, hogy április 3-án az angolszász légi erők megkezdte az ország területének nagyarányú bombázását, de az ellenséges haderők még nem foglaltak el országrészeket. Maga a Honvéd Vezérkar főnöke, Vörös János vezérezredes is bizakodóan jelentette ki, hogy a Kárpátokban (német segítséggel) a szovjet haderő előrenyomulása hosszabb ideig feltartóztatható.

A román haderő

Románia átállásakor, augusztus 23-án a IX. magyar hadtesttel szemben még az 1. román hadsereg állt 26 hadosztállyal amiből 19 kiképző hadosztály volt. Az 1. hadsereg-parancsnokság alá tartozott még a Határőrcsapatok Parancsnoksága és minden katonaiskola. Állományát 328.189 katona alkotta.

Az átállást követően a román csoportosítás megváltozott. Szeptember 6-ától az 1. és a 4. hadsereg belépett a 2. Ukrán Front kötelékébe. Szeptember 1-től életbe lépett a román hadsereg új vezetési rendszere. Az 1. és 4. hadsereg-parancsnokság között „felosztották” Erdélyt. Az 1. hadsereg-parancsnokság áttelepült Dévára; és átvette a vezetést a Dél-Erdély nyugati felén, a Partiumban és a Bánságban állomásozó csapatok felett. A Nagyszebenbe áttelepülő 4. hadsereg-parancsnokság átvette a vezetést a 6. hadtest, a 6. területi, a gépesített és a hegyi-hadtest felett. Az 1. és 4. román hadsereg harcoló állománya együtt 138.073 katonával, 611 löveggel, 1809 aknavetővel, 6500 géppuskával és 8159 géppisztollyal rendelkezett.

A 4. hadsereg kötelékébe tartozott még egy hadrendi szám nélküli páncélos csoport, állományában egy gépesített vadászzászlóaljjal, egy harckocsi-zászlóaljjal, egy 75 mm-es páncéltörő tüzérosztállyal, egy légvédelmi tüzérüteggel, egy sorozatvető-osztállyal és három műszaki századdal. A harckocsi-zászlóalj egy harckocsi-századból és egy rohamlöveg századból állt, összesen 16 harckocsival és rohamlöveggel.

Sajátos szervezettel bírt román Tudor Vladimirescu (1944. október 20-tól Tudor Vladimirescu-Debretin) hadosztály. Az önkéntesekből, ún. antifasiszta iskolát

végzett hadifoglyokból, kommunistákból felállított magasabbegység a Szovjetunióban került felállításra, nem volt hadrendi eleme a román haderőnek. Három gyalogezreddel, egy tüzérezreddel, egy műszaki zászlóaljjal, egy páncéltörő tüzérosztály, egy vegyi- és egy légi szállítású századdal rendelkezett.

V. Az elkerülhetetlen összeomlás

VI. A visszavonulás megkezdése

A. Parancs a visszavonulásra

Markóczy altábornagy szeptember 24-én adta ki első intézkedését a visszavonulásra. Ez a határon húzódó Szent László-, majd a mögötte húzódó Árpád-állásba való visszavonulást jelentette. Ez a hadművelet a „Wintersport” fedőnevet viselte.

„Ütemezés és az új főellenőrzési vonalon:

1.) Ütemben IX. 25-ről 26-ra virradó éjjel az 1. hgy. Dd. helyén marad a 10. hadosztály. A Szent László állásba tér ki és csatlakozik a bsz.-ával a 24- ho.-hoz Donka 1368-on

2.) Ütemben IX. 26-ról 27-re virradó éjjel a Hoverla 2057 körül visszakanyarodva új főellv. Tatranka 1710.-ig az Árpád állás, onnan a vizválasztón É.-ra fordulva Bratkovka 1792., onnan az országhatár Sywula. 1816, Owol 1613, Popadi 1742, majd isnét az országhatár.

3.) Ütem, amely csak külön pcs. ra kerül végrehajtásra, Tataranka 1710-től Brusztura D., az Árpád-állás, majd Pribuj 1550, Donka 1723, és Darvajka 1506...’’²²

²² 2491./VI. hdt. I. a 44. IX. 23.

B. Védőállások helyzete

A Hunyadi- és Szt. László-állás egy-egy védelmi vonalat jelentett, ahol semmiféle előzetes előkészítés nem volt. Az Árpád-állás nagyjából a történelmi határral párhuzamos magaslatok vonulatán volt kijelölve. Kiépítése már jóval előbb megkezdődött. A védőállás gerincét a fontosabb közlekedési pontokon kiépített völgyzáró erődök harckocsiakadályok és árkok, továbbá kiépített figyelők, valamint tüzelőállások képezték.

A hadosztály visszavonulására vonatkozó intézkedés szeptember 24-én került kiadásra és lényegében a következőkből állt:

Részletei: első a dolzki állás, második a határ menti Szt. László-állás, harmadik az Árpád-állás. A visszavonulás 1944. szept. 25-én éjjel indult meg, először a vonatalakulatok útba indításával, majd 26-án éjjel a csapatok kivonásával. Az utóvédeknek már 26-án el kellett az állásaikat elfoglalni. Az első védőállás szept. 26-ról 27-re virradó éjjel kellett elfoglalni. A 15. tüzérosztály parancsnoka törzsével és egy üteggel, a hozzá beosztott utászs századdal és munkás zászlóaljjal már 27-re a Vereckei-hágó területére kellett beérkezzen. Feladata volt, hogy biztosítsa a hágó területét, építsen ki egy zászlóalj részére támaszpontokat és javíttassa meg a hágóra vezető utakat. A visszavonulás 2. üteme szeptember 28-án kezdődött, és 29-én a 13. hadosztály már a Szt. László-állásba rendezkedett be védelemre, Szept. 28-tól a hadosztályparancsnokság Alsó-Vereckére települt és ettől a naptól kezdve a Markóczy-csoport megszűnt, helyette a hadosztály az újonnan megalakult 5. hadtestparancsnokság alárendeltségébe került. Hadtestparancsnok: Álgya-Papp Zoltán altábornagy volt. Harc-álláspontja Szolyva térsége volt. A Hunyadi-védőállás elhagyását a visszahagyott fedező osztagok és egyes lövegek tüzükkel és tevékenységükkel nagyon jól leleplezték. A határ menti védőállás elfoglalásakor két magaslaton, a Pikuj és a Jaszeniován, már szovjet csapatok voltak. Innen messzire be lehetett látni és erős aknavető tüzrellyel lötték a 9. gyalogezred és a 13. tüzérosztály részeit, ezzel megakadályozták a védőállás elfoglalását. A veszteségek magas számának két fő oka az volt, hogy egy kedvezőtlen kopasz hegyeken vonuló, előkészítetlen védőállást kellett elfoglalni, a másik, pedig a szovjet csapatok számszeri és tűzbeli fölényéből következett.

Az utolsó pillanatban rendelték alá, a hadosztálynak a következő alakulatokat: az ejtőernyős zászlóalj a hadseregtartalékból, egy csendőrszázadot és egy vegyes fegyvernembeli katonákból összeállított vadászszázadot. Az ejtőernyős zászlóalj Volócról kiinduló ellentámadásával pár napra megkönnyítette a védekező, eddigi Saáry-csoport helyzetét, melyet a Kárpátok határvonalának elérésétől a hadosztály kiváló új gyalogsági parancsnoka, Vályi Sándor vk. ezredes vezetett. A csendőrszázad a középső betörést reteszelte el, a vadászszázad, pedig a 9. gyalogezred parancsnok alárendeltségében másodszori bevetésekor visszafoglalta a Jaszeniova magaslatot. A 9/2-es zászlóalj, amely a legkritikusabb időben érkezett be a bal szomszéd alárendeltségéből, nehéz harcok után elfoglalta Pikujt.

Hankovszky vezérőrnagy visszavonul az Árpád-állásba. A hadosztály parancsnoka a leírt események hatására már október 2-án javaslatot tett az Árpád-állásba való azonnali visszavonulásra, de ezt már a hadtestparancsnok rögtön visszautasította. A hadosztályparancsnok október 6-án délben újból személyesen kérte a hadtestparancsnok engedélyét, aki felső parancsra való hivatkozással újból elutasította. Ezután egyenesen az 1. hadsereg hírközpontján keresztül személyesen a hadsereg parancsnokát kérte a telefonhoz, aki már hajlott volna a parancs kiadására, de a német hadseregcsoport ott levő kiküldött tábornoka közben felhívta a főhadiszállást saját vonalán, és kijelentette, hogy a főhadiszállás minden területfeladást megtiltott. Hankovszky vezérőrnagy, ezután lecsapta a telefonkagylót és saját felelősségére, azonnal kiadta az Árpád-állásba való visszavonulásra intézkedéseit.

C. Az ejtőernyősök harca a Kárpátok védelmében

1942-44 között vitéz Szügyi Zoltán ezredes parancsnoksága alatt, az ejtőernyős alakulat **(10. kép)** egyénileg jól fel volt fegyverkezve és ütőképes rohamcsapattá kovácsolódott. 1944 nyarán az ejtőernyős alakulat a tartalékállomány behívásával Szügyi Zoltán parancsnoksága alatt a Kárpátokba vonult. A lövész zászlóalj parancsnoka Molnár Lajos százados volt. Szeptemberben az ejtőernyős csoportot, mint hadtest tartalékot Vezérszállásra irányították, mert a Kárpátok vonalára rendezett visszavonulás folyamatban volt. Két század Molnár százados

zászlóaljparancsnok vezetésével a kárpáti védőállás ellen felvonult orosz erőket ebben a körzetben, készenléti állásukban meglepte. Egy orosz zászlóalj parancsnokságot aknavető, páncéltörő, és egyéb tüzelőállásokat megsemmisített. Ekkor esett el a visszavonulás alatt, közelharcban Molnár százados. Veszteségeinket az oroszok veszteség meghaladta. A zászlóalj parancsnokságot Tassonyi Edömér százados vette át.

Október elején az orosz támadás a kárpáti határon levő védőállásokra teljes erőben megindult. Kis-Szolyva körzetében a gyenge hegyi alakulatokat visszaverte és rendezetlen visszavonulásra kényszerítette. Néma főhadnagy századát Kis-Szolyva területére irányították bevetésre. A századot a hadtest 1944. október 3-án (vagy 4-én) vetette be azzal a feladattal, hogy törjön előre, foglalja vissza a védőállást az orosz erőket 6 km-es sávban tartóztassa fel. Néma a feladatot erejéhez képest „túlméretezettnek” tartotta. Az ejtőernyős század, az orosz állásba betört és az orosz védelmet heves harcban 1,5 km-es sávban hátrálásra kényszerítette. Néma főhadnagy, aknaszilánktól a combján megsebesült és hordágyon követte századát. Később a hordágyon halt meg. Az oroszok tartalékaikat bevetették és a túlerős ellentámadás a századot súlyos veszteségekkel visszavonulásra, kényszerítette. Ez a század a volóci-szorosból való kivonásukig Kis-Szolyva térségében sikeres védelmi harcokban akadályozta meg az orosz előretörést.

Az orosz betörés után a Volóci dombokon védekezésre került sor Tassonyi százados vezetésével. Az orosz veszteség tetemes volt. Még aznap éjjel parancsot kaptak rádión, hogy a volóci csoporttal folytassák a támadást és kb. 2 km-es sávból „legyezőszerűen” előre törve támadjanak és verjék vissza az orosz erőket 6 km-es sávban. Tassonyi elrendelte a század visszavonulását az előző napi betörési pontra, védőállásba és a támadást az egész arcvonalon beszüntették. Az ejtőernyős csoportot Budapestre történő szállítása végett, Ungvárra irányították. A Tassonyi által vezetett csapatok 1944. október 4-5-én megakadályozták az orosz kísérletet, hogy Volóc irányában a hadtestet körbe kerítsék a hatszoros túlerőben és hatalmas tűzfőlényben levő orosz erőknek súlyos veszteségeket okozva.

D. Védelem az Árpád-állásban

Az Árpád-állás elérésekor a hadosztály kötelékébe léptek az alábbi alakulatok: a 20. gyalogezred kikülönített részei, a 25/1 erőd szd., a 25/2 erőd század; Felsőgereben, 25/20 erőd század; Latorca-völgy, az első gépvontatású közepes tüzérosztály, a hatodik önálló utász zászlóalj, továbbá a „Baumann-csoport”, amelyik a következőkből állt: 13. gyalogsági parancsnok eddigi csoportja és a 11/2-es, a 21/2-es hegyi zászlóalj, a 7. lovasszázad.

Ezek fontos közlekedési vonalakat és csomópontokat voltak hivatva lezárni, biztosítani. Az erődök maguk körvédőképes beton tüzelőállások, figyelők, óvóhelyek voltak, harcok és egyéb akadályokkal. Továbbá műszaki zárral megerősítve. A megszálló erőt az említett önálló alosztály jellegű megerősített századok jelentették. Páncéltörő és egyéb nehézfegyverekkel az előrelátható feladatoknak megfelelően voltak ellátva.

Jobb szárnyon a Baumann-csoport védte és sávjában súllyal lezárta a Vecsa patak völgyét. A 7. gyalogezred parancsnok csoportja lezárja és védte a Latorca völgyét. A 9. gyalogezred parancsnok csoportja lezárta és védte súllyal a vezérszállás-szolyvai utat. A 20. gyalogezred parancsnok csoportja hadosztálytartalék volt: egy zászlóalj, a 64. portyázó osztály, a vadászszázad, és a 13. felderítő osztály, valamint a 6. utász zászlóalj Polena környékén. A hadosztály tüzérparancsnok közvetlen rendelkezésére állt az első gépvontatású közepes tüzérosztály és a 103. nehéz tüzérosztály, a Pinye-patak völgyében, elsősorban távolharc feladatok megoldására. A hadosztályparancsnokság Polenán volt.

Az Árpád-védőállás, amelyről már röviden említés történt, a Mencsúl (1104 m) az (1052 m), a Kiczërka és a Buzsora (1007 m). háromszögletű pontok vonalában húzódtott. A főellánálási vonal és a mögöttes terep igen átszegdelt és a völgytalpakat kivéve mindenhol erdős, nehezen belátható terület volt. Gondot jelentett a tartalékok elhelyezése, amely csak a gerincvonalak és leágazásaik, valamint a völgyek mentén volt lehetséges. Az Árpád-állásban zajló szüntelen harcok közepette legfontosabb esemény az október 15-i fegyverszünetet közlő kormányzó szöveg volt, illetve lehetett volna. Október 15-körül az Alföld déli része a hadosztály kiegészítő területe ugyanis vagy már nem volt a magyar csapatok birtokában, vagy éppen ott folytak a hadműveletek.

Október 15-16-án a Hankovszky vezérőrnagyot felváltó új hadosztályparancsnok Sövényházy-Herditzky Jenő altábornagy máris nehéz problémákkal állt szemben. A 13. hadosztályhoz Muzsáy Imre ezredes került ebbe a beosztásba. A fenti időponttal egyidejűleg az 5. hadtestparancsnokság a Baumann-csoportot a hadosztály alárendeltségéből kivette és közvetlenei közé sorolta. A Latorca völgyében a szovjet csapatok újból elfoglalták a Kiczérka és a Buzsora magaslatokat, és ezekről megkerülve kiemelték a völgyzáró erődöket. A 20. gyalogezrednél is több helyen áttörték az amúgy is ritka védővonalat. A tüzérosztály kitartása és a beérkező 13/2-es lovasszázad segítségével sikerült a támadást egy hátsó vonalon megállítani. Október 19-én a Latorca völgyében tovább romlott a helyzet. A 7. gyalogezred ott lévő részein szétszórva kisebb csoportokban védekeztek. Ezek megerősítésére hegyi zászlóaljkat küldtek a hadosztályhoz. Felvonulásukat azonnal megkezdték a Latorca-völgy két oldalról kísérő gerincevonulatokra. Ezek a zászlóaljak 22-én a szomszéd hegyi dandár alárendeltségébe léptek és feladatuk volt a 13. hadosztály kivonásának biztosítása. Az első hadsereg helyzete kritikussá vált, mert a debreceni csata után a szovjet csapatok elérték a Tisza vonalát. Észak felől, pedig a negyedik ukrán front egyre szélesedő arcvonalon nagyobb erőkkel támadott. Az 1. hadsereget a bekerítés veszélye fenyegette. A 13. hadosztály külön is veszélyben volt, mert a Szolyva felé támadó szovjet csapatokat már nem lehetett megállítani, legfeljebb lassítani.

A 4. Ukrán Front csapatai 1944. szeptember-október folyamán végrehajtott hadműveletei során nem jutottak el az Árpád-vonalig, csak a hágók egy részét, a Szent László állást foglalták el.

„Az ellenségnek a 4. Ukrán Fronttal szembeni fő védőöve az államhatáron húzódott, a Kárpátok fő hegylánca mentén. A hegyes terepviszonyok elősegítették a tábori típusú berendezkedésekkel megerősített, tartós erőd-tűzállások és harckocsiakadályok fejlett rendszerének kiépítését, erős védelem létrehozása. Valamennyi hegyi átjárót, amelyeken keresztül a csapatok mozoghattak, védelmi csomópontokkal zárták el. Az utakon, a folyók árterületein és medrében, az utak melletti hegyek lejtőin elhelyezett harckocsi akadályok, akasztók, korlátok és sorompók a megközelítő útvonalak sűrű elaknásítása és a tartós berendezések géppuska- és tüzérségi tüze az arctámadás számára hozzáférhetetlenné tette a

*megegerősített körleteket. Csak megkerülő manőverek révén lehetett áttörni az ún. Árpád-vonalon.*²³ (13. kép)

V2. „Megtettük, mit kíván a becsület...”

A magyar királyi I. hadsereg csapatai a 4. ukrán front 18. hadseregének Kárpátalján kibontakozó támadása miatt október 17. után kezdték meg a visszavonulást. A jobb szárnyon a 24. gyaloghadosztály a Visó völgyén keresztül harc közben ért Husztra. Tőle északra a 16. gyaloghadosztály Bilkétől keletre foglalt védelmi állást. A Vereckei-hágót védő 1. hegyi dandár és a 13. gyaloghadosztály harcolva hátrált a Szolyva felé támadó szovjet csapatok elől. Az Árpád-vonalban a 6. gyaloghadosztály és a 2. hegyi dandár még lezárta az Uzsok és Ungvár közötti utat. Azonban a szovjet előre nyomulás október 24-én kiszorította Husztról a 24. gyaloghadosztályt, amely Nagyszőlős-Beregszász irányban vonult vissza. Később elérték Vásárosnamény térségét, ahol összeköttetésbe kerültek a német XVII. hadtesttel. Az 1. hegyi dandár és a 13. gyaloghadosztály október 23-26. között Szolyva és Munkács térségében csaknem teljes bekerítésben harcolt. A szovjet csapatok október 26-án elfoglalták Munkácsot, 28-án Ungvárt és Csap városát is. Másnap a 16. gyaloghadosztály visszafoglalta Csapot (a Tisza menti város adott otthont az I. erődítési parancsnokságnak, a harcok során kilencszer! „cserélt gazdát” Csap.), hogy a keletről még visszavonuló, csoportok biztonságosan elérjék a Tiszát. Az Árpád-vonalról a 6. gyaloghadosztály Nagyberezna, a 2. hegyi dandár pedig Mezőlabanc-Zemplénroszi térségébe vonult vissza.

A kárpáti harcok során a magyar csapatok, főként a 13. és 6. gyaloghadosztály, valamint az 1. hegyi dandár, nagy veszteségeket szenvedtek. A két gyaloghadosztály feloszlás utáni maradványait a német 4. hegyi hadosztály megerősítésére rendelték el. Az 1. és 2. hegyi dandár megmaradt egységeiből egy hegyi hadosztály felállítását tervezték.

A 2. Ukrán Front már a kárpátaljai magyar erők hátában volt, amikor a német hadvezetés október 18-án engedélyezte a fokozatos visszavonulást a Kárpátok

²³ Szabó J. J.: 2002, 81. p.

gerincéről a Tisza-Csap-Ungvár-Vihorlát-hegység vonalra. A IV. Ukrán Front tehát nem áttörte, hanem a magyar csapatok visszavonulása után birtokba vette az Árpád vonalat. A magyarokat követve a szovjet katonák október 25-én bevonultak Husztra és Nagyszőlősre, majd 1944. október 28-án Beregszászra és Ungvárra is. Azután két hétre megállt a front a Csap-Téglás-Rát-Gálócs-Ungtarnóc-Botfalva vonalon. Csapat véglegesen november 26-án tudták elfoglalni a szovjet csapatok. Kárpátalja térsége, ekkor teljesen szovjet kézre került.

1944. október 28-án a 2. ukrán front hadművelete befejeződött, ez a debreceni hadműveleteket jelentette, csaknem három hét alatt 150-270 km előre nyomulással. Észak-Erdély és szinte az egész Tiszántúl szovjet kézre került. Ezzel a hadművelettel a szovjet csapatok megakadályozták, hogy a német hadvezetés új hadászati vonalakat alakítson ki, úgy Kelet-Magyarországon, mint Észak-Erdélyben. Azonban Észak-Erdélyben lévő 200 000 fős német-magyar alakulatokat nem sikerült felszámolniuk.²⁴

V3. A magyar királyi I. hadsereg későbbi sorsa

Az 1. hadsereg 1944. november elejére gyakorlatilag megszűnt vezetési szervezet lenni. A 6. és a 13. gyaloghadosztályokat november folyamán törölték a hadseregből. Kivonásra került az 1. és a 2. hegyi dandár, a 9. határvadász dandár törzse is, valamint a 16. gyaloghadosztály.

1945. március 15. után az 1. hadsereg parancsnokságát a Dunántúlra szállították. Csettkéy László vezérkari ezredes, ebben az időben az 1. hadsereg vezérkari főnöke, Wöhler német vezérkari főnöktől értesült *„a front összeomlott, tartalékaink nincsenek és hogy az orosz megáll-e vagy sem, az egyedül tőle magától, mármint az oroszától függ.”*²⁵

Gergely Imre ezredes így emlékezett vissza a visszavonulás körülményeire:

„Október 21-en csak nehezen sikerült a Talabor völgyében ideiglenesen védelemre berendezkedett hadosztályt, amely súlyával Bustyaháza területén zárta le

²⁴ Szabó J. J.: 2002, 267-268 p.

²⁵ Ungváry K.: 2005, 303-304. p.

a Tisza völgyét, kivonni és Szeklencén át Huszt irányába visszavonni. A hadosztály visszavonuló alakulatai Huszton az oda beszivárgott partizánokkal vívott éjjeli harc után, érzékeny veszteséget szenvedve, vonultak vissza Nagyszöllős felé. (...) Az állandó visszavonulás, a magas, járhatatlan hegyek között kijelölt védőállások elfoglalása mérhetetlenül kifárasztotta a gyalogságot. Előfordult, hogy a csapat fárasztó éjjeli menet után elérkezve az új védőkörletbe, anélkül, hogy ott berendezkedett volna, már folytatta is a visszavonulást. Az ellátószolgálat akadozva működött. (...) Rövid ellenállás Beregszász kiürítésének védelmére. (...) A hadosztály visszavonulási útja eredetileg Csapon át volt tervezve. Az oroszok azonban Ungvár és Munkács elfoglalása után gyorsan törnek előre Csap felé, és így lehetséges, hogy előbb érik el Csapot. Ezért a visszavonulás irányát megváltoztatják és parancsot kapunk, hogy Beregszászról Beregsurány, Csaroda, Gergelyugornyán át mielőbb érjük el a Tiszát és Vásárosnaménynál átkelve rajta, Kisvárda felé vonuljunk vissza. Tőlünk délre a Tisza mentén, szinte egy magasságban velünk kisebb német erők harcolnak az előnyomuló románokkal. Dombrád: egy napot töltöttünk csak a szép Tisza parti községben, amelyet a németek gyalázatosan kiraboltak. Átkeltünk a Tiszán, a németek felrobbantották a hidat: rosszul! (...) A román átkelési kísérletek visszaverésének irányítására Rózsamajorba mentünk át.’²⁶

V4. Szovjet és csehszlovák tervek Kárpátalja területi hovatartozásáról

A. Kárpátalja elfoglalása

A Kárpátalja területre úgy, a Szovjetunió, mint Csehszlovákia is igényt tartott. Már 1944 késő őszen mindkét hatalom elkezdte kiépíteni saját adminisztrációját, de az erőviszonyok nem voltak egyenlők. A városokban, valamint az Ung és Bereg vármegyékben koncentrálódó magyarság mind a szovjet, mind a cseh törekvéseknek útjában volt. Ebben a térségben a magyarok tömeges elhurcolásának két fő oka volt.

²⁶ Bene J. – Szabó P.: 1997, 86. p.

A civilek deportálása itt is egyrészt a kényszermunkások iránti általános igényből következett. A helyi szempont a magyar etnikum gyengítése, megfélemlítése, a magyarságnak a döntő politikai eseményekből való kizárása volt.

Magyarország területén a szovjet megszálló hatóságok nem „verték szét” a régi közigazgatást, igyekeztek fenntartani a közélet folyamatosságának a látszatát. A Kárpátalján viszont a megszállás az első pillanattól kezdve kendőzetlen szovjeturalmat jelentett. Az NKVD (Narodnij Komisszariat Vnutrennih Gyei, Belügyi Népbiztosság) osztagai feloszlatták a városok és falvak előljáróságait, és a települések irányítását „népbizottságokra” bízták. A valódi döntéseket a helyi parancsnokságok vagy a pártvezetők, komisszárok hozták meg. A közigazgatás és a közélet szigorú kézben tartására azért volt szükség, mert csak így lehetett megrendezni, hogy ezt az országrészt, amit Moszkvából nézve „Kárpátontúli” területnek neveztek, formálisan a „nép kérésére” csatolják a Szovjetunióhoz.

1944. október 25-én Frantisek Nemeč vezetésével Husztra érkeztek a csehszlovák londoni emigráns kormány meghatalmazottjai, hogy Kárpátalján újjászervezzék a polgári közigazgatást és előkészítsék a terület visszacsatolását Csehszlovákiához. Kárpátalján tehát kettős hatalom alakult ki, hatalmi eszközökkel azonban a csehszlovák küldöttség gyakorlatilag nem rendelkezett. Az Eduárd Beneš vezette csehszlovák emigráció, arra törekedett, hogy Csehszlovákiát a Münchener Egyezmény megkötése előtti határain újítsák meg. A világháború folyamán lezajlott fontosabb csehszlovák-szovjet tárgyalásokon, így az 1942. júniusi Beneš-Molotov, majd az 1943. decemberi Beneš-Sztálin megbeszéléseken a szovjet fél kiállt Csehszlovákia területi sérthetlensége, illetve az 1937-es határok mellett. A tárgyalások másik eredménye az volt, hogy sikerült megszerezni a Szovjetunió elvi támogatását a németek és a magyarok háború utáni kitelepítéséhez. 1944. május 8-án a londoni emigráns kormány és a Szovjetunió között létrejött megállapodás kimondta: *„Mihelyt a felszabadított terület valamely része megszűnik hadműveleti övezetnek lenni, ott a csehszlovák kormány átveszi a közhatalom teljes gyakorlását és a szovjet főparancsnokságnak sokoldalú együttműködést nyújt, segítséget ad a polgári és katonai szerveken keresztül.”* E megállapodás alapján érkezett Frantisek Nemeč Husztra.

B. A cseh és a szovjet hatalom összecsapásai

A csehszlovák közigazgatás, azonban összeütközésbe került a szovjet hatóságokkal. A csehszlovák kormánynak 1944. október 26-án nyilvánosságra hozott kiáltványa értelmében Nemeč november 21-re népgyűlést hirdetett azzal a céllal, hogy megválasszák a polgári közigazgatás vezető szerveit, és hogy a települések vezetői felelősséget vállaljanak a csehszlovák törvényekre. A Csehszlovákiával való „újraegyesülés” súlyos presztízsveszteséget jelenthetett a Szovjetunió számára.

A megszálló hatóságok az „egyesülési” folyamatot megakadályozták. A vegyes lakosságú településeken a csehszlovákbarát elemeket eltávolították, és a pártszervezetként működő, jórészt partizánokból álló kommunista csoportok bevonásával „ellen-kongresszusokat” is szerveztek. 1944. november 13-án Munkácson értekezletet tartottak a Munkácsi, Ungvári, Huszti, Nagyszőlősi, Szolyvai, Técsői és Ilosvai járás kommunista alapszervezeteinek képviselői. A tanácskozáson bizottságot választottak, amelynek elsődleges feladata az volt, hogy megszervezze a Kárpátontúli Ukrajna Kommunista Pártjának alakuló kongresszusát. A november 19-én Munkácson, 294 képviselővel megtartott kongresszuson nemcsak a párt alakult meg, hanem határozat is született a „Kárpátontúli Ukrajna” Szovjet Ukrajnával való egyesüléséről. A kongresszuson 24 tagú Központi Bizottságot is választottak, amelynek első titkára Ivan Turjanica lett. A Kárpátontúli (Zakarpatszka) Ukrajna Kommunista Pártjának határozatát az egyesülésről egyhangúan támogatta a népbizottságok kongresszusa, amely 1944. november 26-án ült össze ugyancsak Munkácson, egy moziban. A 663 küldött ellenvélemény nélkül elfogadta azt a kiáltványt, amely kimondta, hogy a kárpátukránok „ősi óhaja” volt az „újraegyesülés” Ukrajnával. A kongresszus megválasztotta a legfelső államhatalmi szervet, a Népi Tanácsot (Narodna Rada), mely kormányként működött. A Népi Tanács elnöke a Kárpátontúli Ukrajna Kommunista Pártjának első titkári posztját is betöltő Ivan Turjanica lett.

A Népi Tanács 1944. december 5-én levelet küldött Eduárd Beneš-hez, amelyben az elnököt és kormányát a csehszlovák meghatalmazottak visszahívására szólítja fel. Ugyanezen a napon a Népi Tanács dekrétumban tette közzé, hogy minden

kapcsolatot megszakít a csehszlovák kormányküldöttel. A bejelentés nyomatékositása céljából a szovjethatóságok december 10-én tömegtüntetést is szerveztek Huszton a csehszlovák közigazgatás ellen.

Az „egyesüléssel” kapcsolatban a szovjet vezetés kettős politikát folytatott. A Vörös Hadsereg megérkezésével a Szovjetunió gyakorlatilag bekebelezte Kárpátalját, de ezt a tényt nyíltan nem mondhatták ki, mivel az 1944. május 8-i egyezmény szerint a terület Csehszlovákiát illette.

A londoni csehszlovák kormány a szovjet kormányhoz fordult a Népi Tanács lépései miatt, Zorin szovjet külügyminiszter-helyettes 1944. december 15-én közölte Zdenek Fierlingerrel, a kormány londoni követével, hogy Kárpátalja kérdése csehszlovák belügy, amelybe a szovjet szervek nem akarnak beavatkozni, mert be kívánják tartani a csehszlovák kormánnyal kötött szerződéseket. Január 23-án Sztálin Beneš-hez intézett levelében sokatmondóan kijelentette: *„a szovjet kormány nem tilthatja meg Kárpát-Ukrajna népességének, hogy nemzeti akaratának kifejezést adjon.”* Az erősödő politikai nyomás hatására 1945. január elején Nemeč, főtisztviselői karával együtt, elhagyta Husztot és Kassára költözött.

1945. márciusi moszkvai tárgyalásain Beneš elnök már tényként kezelte Kárpátaljának a Szovjetunióhoz való csatolását. A terület vita nélküli átengedésére fejében hathatós szovjet támogatásra számított a németek és a magyarok kitelepítésének kérdésében. A formális átadást a Tesin határváros hovatartozása fölött kirobbant lengyel-csehszlovák ellentétek siettették. Az 1945. június végén Moszkvába utazó csehszlovák kormányküldöttség szerződésben mondott le Kárpátaljáról. A június 29-én aláírt szerződést az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1945. november 22-én egyhangúan jóváhagyta.

A terület 1944. november végétől 1946. január 22.-ig a Szovjetunió egyik formálisan „független köztársaságaként” működött. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége 1946. január 22-én hozott rendeletében szabályozta „Kárpátontúli Ukrajna” közigazgatását. Ettől a naptól kezdve a terület az Ukrán SZSZK része lett. Az 1946. évben az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendelete alapján közel száz kárpátaljai település nevét változtatták meg. Például Botfalva Prikordonnoje lett, Ungvárt pedig tükörfordítással Uzsgorodnak nevezték el.

A magyarság érdekeit senki sem képviselte a népbizottságok egyesülést kimondó, november 26-i kongresszusán. A magyarságot kollektív büntetés sújtotta. 1944. november 13-án, azon a napon, amikor Munkácson megalakult a Kárpátontúli Ukrajna Kommunista Pártja, a IV. Ukrán Front Katonai Tanácsa rendeletet²⁷ adott ki a magyar férfiak elhurcolásáról. A művelet zökkenőmentes végrehajtásához – mind katonák, mind civilek kényszermunkára, gulagra, – gyakran félrevezetéshez folyamodtak a hatóságok. Ilyen volt többek között a lakosság „összeírása” miatt szervezett mozgósítás, amiből már sokan nem tértek vissza.

- „1. Folyó évi november hó 14-től három napon belül jelentkezni kötelesek a legközelebbi városparancsnokságnál mindazok a katonák és tisztek, akik a magyar és német hadsereg kötelékébe tartoztak és a felszabadított Kárpátalja területén maradtak. Jelentkezni tartoznak német és magyar nemzetiségű hadköteles egyének is 18 évtől 50 éves korig.*
- 2. Ezen határidőn belül kötelesek ugyancsak jelentkezni mindazok, akik a magyar megszállás alatt Kárpátalján a rendőrség vagy csendőrség szolgálatában álltak.*
- 3. Jelentkezni csak a városparancsnokságon lehet naponként reggel 9-től este 7-ig.*
A jelentkezés utolsó napja 1944. évi november hó 16-ika.
- 4. Mindenki, aki a jelentkezésnek nem tesz eleget, le lesz tartóztatva és haditörvényszék elé kerül.*

Városparancsnok.”²⁸

A deportálások végrehajtásáról két forrás áll rendelkezésre. Dupka György és Botlik József kárpátaljai kutatók a kilencvenes évek első felében több kötetet adtak közre, melyekben korabeli dokumentumok és tanulmányok mellett számos visszaemlékezés is található. Ezek kárpátaljai kutatók 30 ezer és 50 ezer közé teszik az elhurcolt magyarok és németek számát. Ezen kívül rendelkezésünkre áll még egy

²⁷ 0036-os számú rendelet.

²⁸ Stark T.: 2006, 59 p.

megdöbbentő adat a 4. Ukrán Front hátszágát biztosító NKVD-csapatok parancsnokának, Fagyajev vezérőrnagy 1944. december 17-én kelt jelentése: „...november 18-tól december 16-ig az NKVD osztagok a Kárpátalja területén összesen 22 951 személyt tartóztattak le és továbbították hadifogolytáborokba. A tisztító akció folytatódik a hátszágban.”

VI.XX. század eleji európai erődítési rendszerek összehasonlítása

Az első világháború után nyilvánvalóvá vált, hogy a tábori típusú erődítés fejlesztésének és alkalmazásának korszerű szinten tartása elengedhetetlen. A modern tábori erődítésnél az a törekvés, hogy a védőket földbevéjt árkok, fészkek, óvóhelyek segítségével védelmet nyújtsanak az ellenséges lövedékek és szilánkok ellen, mindezt lehetőleg egyszerűen és egyúttal csökkentve az ellenség tűzhatásának erejét. A tábori erődítéseknél továbbá drótakadályokat, figyelőhelyeket, előterep letarolásokat is alkalmaztak, hogy a saját tűzhatást viszont fokozzák. Ezzel egységes erődítési rendszer alakult ki Európa legtöbb országában. Ezek egyes típusai csupán hatékonyságukban, illetve műszaki kivitelezésük módjában különböztek egymástól.

A. Európai erődítési rendszerek

Az egyes országok erődítéseinek eltérősége részben a különböző terepviszonyoknak tudható be. Azt mesterségesen tették alkalmassá a támadóval szembeni huzamosabb ellenállásra. Mint ahogy az már a kárpáti munkálatok részletes bemutatásánál is nyilvánvalóvá vált, a természeti adottságok mellett a munkálatok mértékét és milyenségét leginkább az anyagi lehetőségek korlátozzák, valamint jelentősen befolyásolja őket az adott állam hadászati eszmerendszere. A második világháborúban aktívan részt vevő országainak többsége rendelkezett olyan többé-kevésbé összefüggően kiépített - bár jellegükben eltérő - állandó erődítési rendszerekkel, amelyek a háború menetében kisebb-nagyobb szerephez jutottak.

A franciák például 1927 óta dolgoztak a mintegy 350 km hosszúságú Maginot-vonal kiépítését. Az erődítés vezérelve az akkori ország határainak megvédhetősége volt, mégpedig teljes egészében. Így kívánták minimalizálni a háború esetén az „elcsatolt” területek számát, valamint a határterületeken fekvő fontos ipar- és bányavidékeket kívánták közvetlenül védeni. A Maginot-vonal **(9. kép)** két alapvető részből állt. A Felső-Rajna menti övezet mélysége 2-10 km volt, 2-3 kiserőd sorból állt. Az Elzászi-övezet alkotta a Maginot-vonal gerincét. Itt az erődrendszer mélysége, mintegy 200 km hosszúságban, helyenként a 20-25 kilométert is elérte. Ezen belül 25 nagy (tüzérségi), 27 közepes (gyalogosági), 132 kazamata és több száz önálló épült fel. A főerődművet akár 100 m mélyre süllyesztették. A nagyszabású erődítési munkálatok ellenére a németek 1940-ben három helyen áttörték ezt a vonalat. A Maginot-vonalat a francia-belga határon 1936 után a Daladier-vonal egészítette ki. Ez a tábori jellegű védőállás Montmédy és Calais között húzódott közel 450 km szélességben és 1-2 km mélységben kiépített. A Maginot-vonal mögött 80-160 km mélységben húzódott a második védelmi vonal, ami az I. világháború után korszerűsített állásokból állt.

A belgák a franciákéhoz hasonló szellemben építették meg államerődítési rendszerüket, az Albert-vonalat. A rendszer négy, mélységben egymás mögött elhelyezkedő részre oszlott és magába foglalta a határ menti erődsvot, az Albert csatorna megerősített vonalát, az ún. Dyle-vonalat is, valamint a mélységben előkészített állásokat. Az erődrendszer gerince a Dyle-vonal volt. Az Antwerpen, Löwen, Namur, Givet vonalában - kihasználva a Dyle és a Meuse folyót, mint akadályt - 200-250 km hosszúságban került kiépítésre.

A németek 1935-1939 között építették fel az ország nyugati határai mentén az ún. Siegfried-vonalat, Brünner tábornok elképzelése szerint. Ez a rendszer nagyban eltért a francia és belga erődítési típustól. Ezeknek az összefüggő és igen nagy mélységű, arányosan elhelyezett erődelemekkel megerősített állásoknak az egyik feladat a széles körű támadó hadműveleti manőverezés biztosítása, másrészt pedig az aktív védelmi hadműveletek lehetőségeinek előteremtése volt. A vonal több mint 550 km hosszúságban övezte a Németország és Hollandia-Belgium, illetve Franciaország Között húzódó határt. Északi- Középső- és Déli-szakaszra, valamint 2-3 megerősített mélységi védőövre tagozódott. Legerősebb a középső szakasz volt, ahol a mélység a

40 km-t is elérte. Ennek mentén több mint 20 ezer tartós építmény állt, és sűrűségük a fontosabb területeken négyzetkilométerenként a 60 darabot is elérte. Ezen kívül a háború alatt még több erődrendszer is épült Németországban, részben a rég állások felhasználásával. Így dolgoztak 1942-től az ún. Atlanti-fal kiépítésén. Ez nyújtott volna védelmet a francia tengerpart számára. További munkák folytak még a Kelet-Poroszországi (Königsberg vagy más néven Ost Wall) erődrendszeren, valamint az ún. folyamközi és a balti erődítésekén.

A Szovjetunió nyugati államhatára mentén húzódó erődsáv - az ún. Sztálin-vonal – építése 1929-ben kezdődött. Középpontjában a 1-2 km mélységben, széttagoltan telepített géppuskás kiserődök és a vasbeton tüzérségi tüzelőállások álltak, amiket műszaki zárrakkal összehangolt rendszerbe foglaltak. A körletek löveganyagát és technikai eszközeit 1938-ban korszerűsítették. Miután 1939-ben nyugati irányban eltolódott az államhatár, a korábbi erődítési munkálatokat leállították, és a technikai eszközöket leszerelték, viszont új határ erődítéséhez csak elég későn kezdtek hozzá, így 1941 júniusáig csupán az első erődöv berendezése ment végbe és ezért nem lehetett jelentős szerepük a német támadás szempontjából. A háború során a Szovjetunió mélyebben fekvő területén kiépített erődítési rendszerek közül kiemelkedő fontosságú volt a Szevasztopol körüli erődrendszernek, amit 1942-ben a németek csak hosszú és veszteséges harcok után tudtak bevenni.

További európai erődítések közül említést érdemel még a Finnországban 1929-től épített Mannerheim-vonal, aminél angol, francia és német szakértők is közreműködtek. Svájc déli határánál az ún. Sargans-erődterület húzódott, Görögországban pedig a gyenge ellenálló képességű Metaxa-vonal. Olaszországnak hegyes terep adott jó alapot az erődrendszer kiépítéséhez.

B. Magyarország szomszédságában épített erődítési rendszerek

Mind Csehszlovákia, mind Románia határai mentén erődrendszerek épültek, de az ismert okok miatt tényleges használatuk előtt elvesztették hadászati jelentőségüket.

Csehszlovákia²⁹

A csehszlovák kiserőd-rendszer szintén a határok mentén kiépített véderő. Építése 1935-ben kezdődött. Északon Ostravától Trutnovig kiépített szakasz volt a legjelentősebb, a Szilézia felőli betörési irányt fedezte. Trutnov után Liberecig akadályöv jellegű volt. Liberectől a határt követte Dečín-Teplice-Most-Chomutov-Karlovy Vary-ig, összefüggő láncolatból és támogató nagyerődökből állt. Melnik-Kladno-Beroun vonalban még egy védelmi övet építettek ki Prága közvetlen védelmére. Kutý és Pozsony között akadályöv védte a határt a Morava folyó, mint természetes akadály fedezetében. Kiserődök vonala és a fontosabb irányt lezáró néhány nagyerőd védte Pozsonyt, a Révényi-kaput. Továbbá Pozsonytól Párkányig a védelem a Dunára, Párkánytól az Ipolyságig, az Ipolyra támaszkodott. Innen Rozsnón át, Kassát megkerülve Beregszászig folytatódott. A kiserődök A, B, C, D, E típusú betonból épített gpu.fészkek voltak javarészt. Az erődrendszer erősebb jellegű kiépítésére csak a legfontosabb szakaszon került sor. A magyar határ mentén 1200 db! kiserőd került kiépítésre, egymást védő beton gpu.fészkek láncolatában. A kiserőd-rendszer feladata az időnyerés volt, a mozgósításra általában.

Románia³⁰

A román Károly-vonal szintén a magyar határ mentén kiépített erődrendszer volt Romániában. Feladata a román hadsereget északon a Szamos, délen a Maros völgyében fedezni, kb. 300 km hosszan húzódott a fővonal a Tiszától a Marosig. II. Károly román királyról nevezték el. 1937-ben francia tanácsadók irányításával kezdték építeni. 1938-ban 80, 1939-ban 180, 1940-ben 320 db betonerődöt építettek. Az erődrendszer kettő szakaszon épült ki:

1. Nagyvárad-Oláhapáti-Ottomány
2. Szinerváraljától a Szamoskapu lezárásáig.

²⁹ Sípó P. – Ravasz I.: 1997, 68 p.

³⁰ Sípó P. – Ravasz I.: 1997, 209 p.

A második erődvonalat egy hátsóbbi szakaszon É.-D. irányban Erdélyt kettészelve Máramaros-szigettől a Vaskapuig tervezték kiépíteni, francia erődítési terveket követvén. A Károly-vonal felépítése: harckocsi árkok, drótakadály rendszerek és kisebb betonerődök összességéből állt. A második bécsi döntésnek köszönhetően, a védelmi rendszer nem tudta feladatát betölteni, mivel az Észak-Erdély területén lévő részei Magyarországhoz kerültek, amit a honvédség részben megsemmisített.

Visszagondolva a második világháború eseményeire az erődítési rendszerek szinte sehol sem játszottak olyan döntő szerepet, amelyet előzetesen megítéltek az egyes katonai vezetők. Ennek egyik oka az, hogy az esetek többségében a támadás sikerült az erődítési-rendszerrel való nagy erővel végrehajtott, frontális rajtaütés nélkül. Másrészt az erődítési rendszerek többségéből hiányzott a megfelelő „mélység”. Az tette volna lehetővé a tartós védelmet. Ugyanakkor az erődítési rendszerek elfoglalásáért folytatott harcok alapos kiképzést, valamint előkészítést igényeltek a siker érdekében.

VII. Összegzés³¹

A magyar katonai vezetés a szűkös anyagi lehetőségekhez mérten, viszonylag jól megszervezte és ellátta az Árpád-vonal építésének pénzügyi hátterét. Az állami költségvetésből 1939. július 1. és 1940. december 30. között a Honvédelmi Minisztérium 14,2 millió pengőt fordított építkezésre. Az adataink pontossága kérdéses, mégis érdemes megjegyezni az időben, az 1938-as árfolyamon 1 pengő = 4,4 dollárt ért! A háború során 1 év alatt háromszorosára nőttek az építkezés költségei. Azonban 1941-ben mindössze 6,7 millió pengőt szavazott meg az Országgyűlés katonai építkezésre.

A honvédség 1941-es fejlesztése eléggé korlátozott volt, mivel a teljes összeget az erődítési munkálatok folytatására fordították. Az 1942-es költségvetés azonban már

³¹ Szabó J. J.: 2002, 105-109. p.

19 millió pengőt különített el az építkezésre. A háború utolsó két évében kezdődött meg az Árpád-vonal összefüggő rendszerré alakítása, valamint a Hunyadi és Szent László állás kiépítése a Keleti-Kárpátok előhegyein. 1943-ban 67 millió, 1944-ben 67,5 millió pengőt fordítottak ezekre a célokra.

A költségeket, kiadásokat nem kímélő intézkedések is bizonyítják az akkori vezetés szinte mindent elkövetett az állam határainak megerősítésére, megfelelő védelmére.

A hadászati építkezések mellett jelentős számban utakat, vasutakat, hidakat kellett építeni, felújítani. Ezek a költségek a Kereskedelmi és Közlekedési Minisztérium költségvetését terhelték.

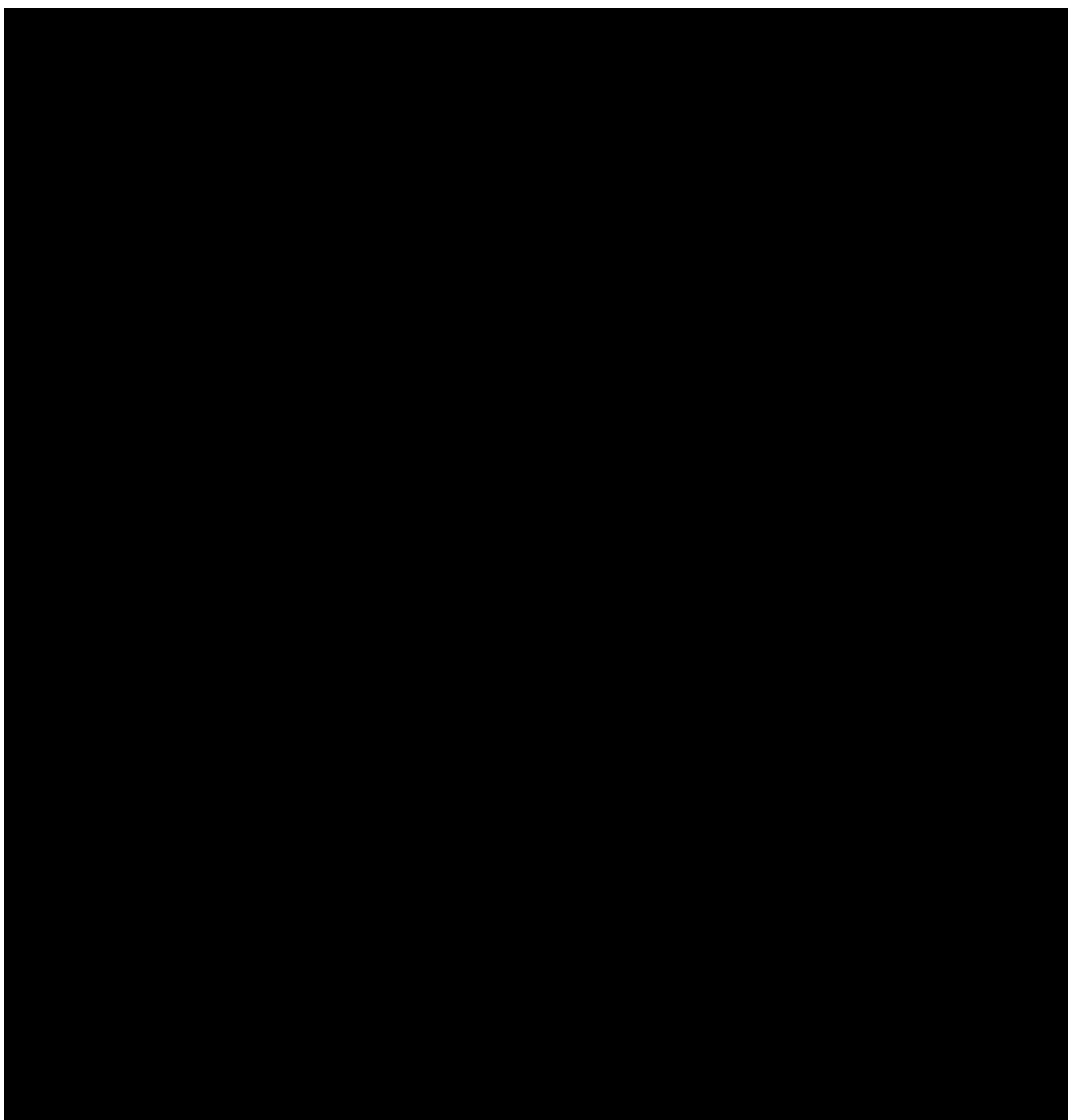
A Kárpátok mentén, illetve attól keletre 1940 és 1944 között kiépített, mélységben tagolt védelmi rendszer a második világháború leghosszabb ideig ellenálló védelmi vonalának bizonyult.

VIII. Felhasznált irodalom

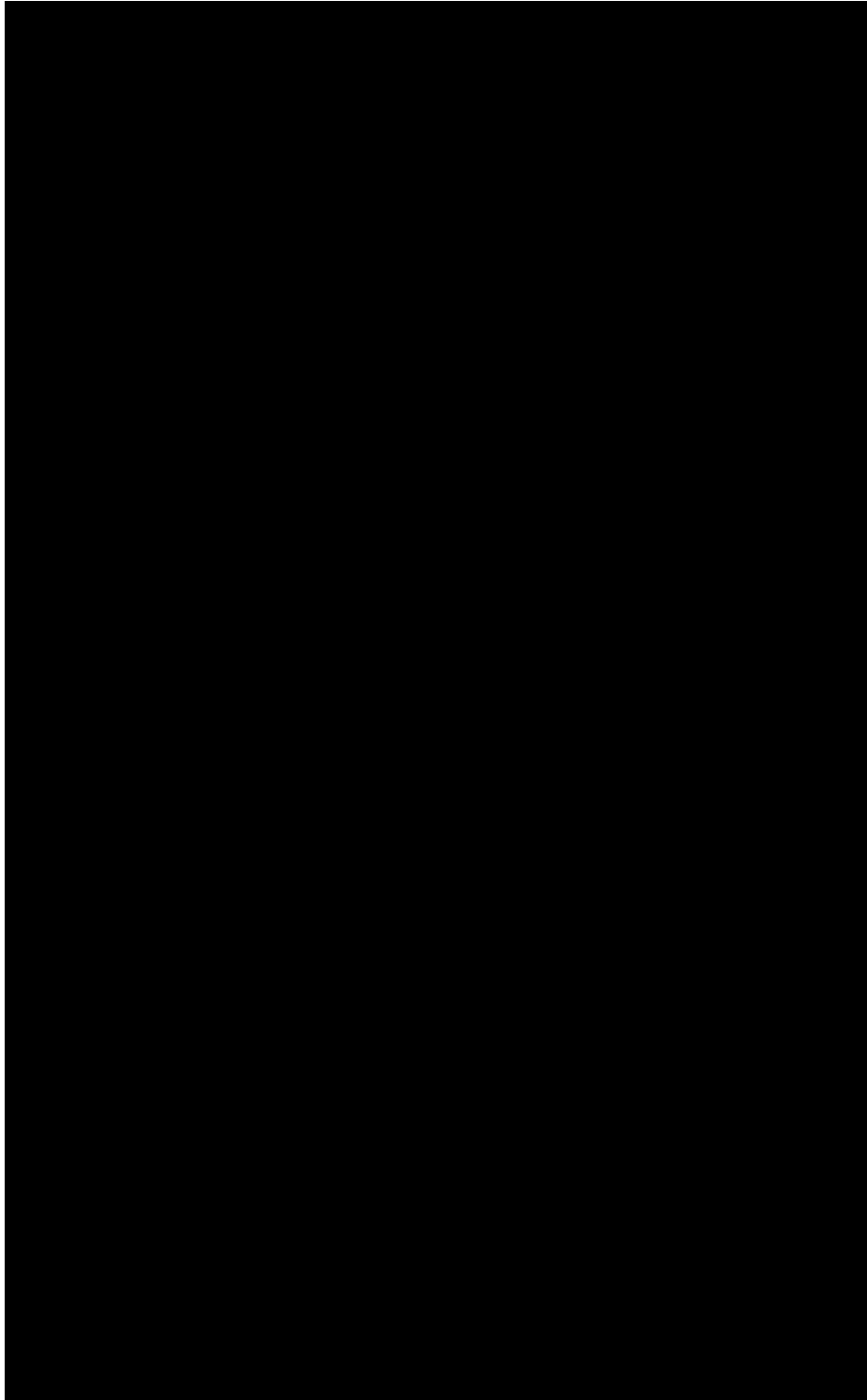
- A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933-1944. Budapest, 1968.
- Bene János – Szabó Péter: Huszonnégyes honvédek a Kárpátokban. Nyíregyháza, 1997.
- Botlik József: Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján Magyarországhoz történt visszatérés után 1939-1945. Nyíregyháza: IMI Print, 2005.
- Földy Pál: Horthy tábornokai 1938-1945. Debrecen, 2007.
- Gosztonyi Péter: A magyar honvédség a második világháborúban. Budapest: Európa, 1992.
- Grecsko, Andrej Antonovics : A Kárpátokon át. Budapest: Zrínyi, 1977.
- Illésfalvi Péter: A hegyi csapatok megszerzése a magyar királyi honvédségnél 1939-1940. In: Hadtörténeti Közlemények, 113. évf, 2000/4. sz., 743-770. p.
- Klicsu Ferenc: A magyar királyi honvédség hegyi felszerelésű alakulatai 1939-45 között. Szakdolgozat. Eger, 2008.

- Ölvedi Ignác: Az 1. magyar hadsereg története 1944. január 6-tól október 17-ig. Budapest: Zrínyi Katonai kiadó, 1989.
- Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris, 2005.
- Salamon Konrád: Magyar történelem 1914-1990. Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004.
- Sipos Péter – Ravasz István: Magyarország a második világháborúban. Lexikon A-Zs. Budapest: Petit Real, 1997.
- Stark Tamás: Magyar foglyok a Szovjetunióban. Budapest: Lucidus, 2006.
- Szabó József János: Az Árpád-vonal. Budapest: Timpkiadó, 2002.
- Tassonyi Edömér: Az ejtőernyősök harca a Kárpátok védelmében. In: Kanadai Magyar Szárnyak, 1982, 78-81. p.
- Ungváry Krisztián: A magyar honvédség a második világháborúban. Budapest: Osiris, 2005.
- Vitéz Kisbarnaki Farkas Ferenc: Tatárhágó visszánéz. Buenos Aires, 1952.

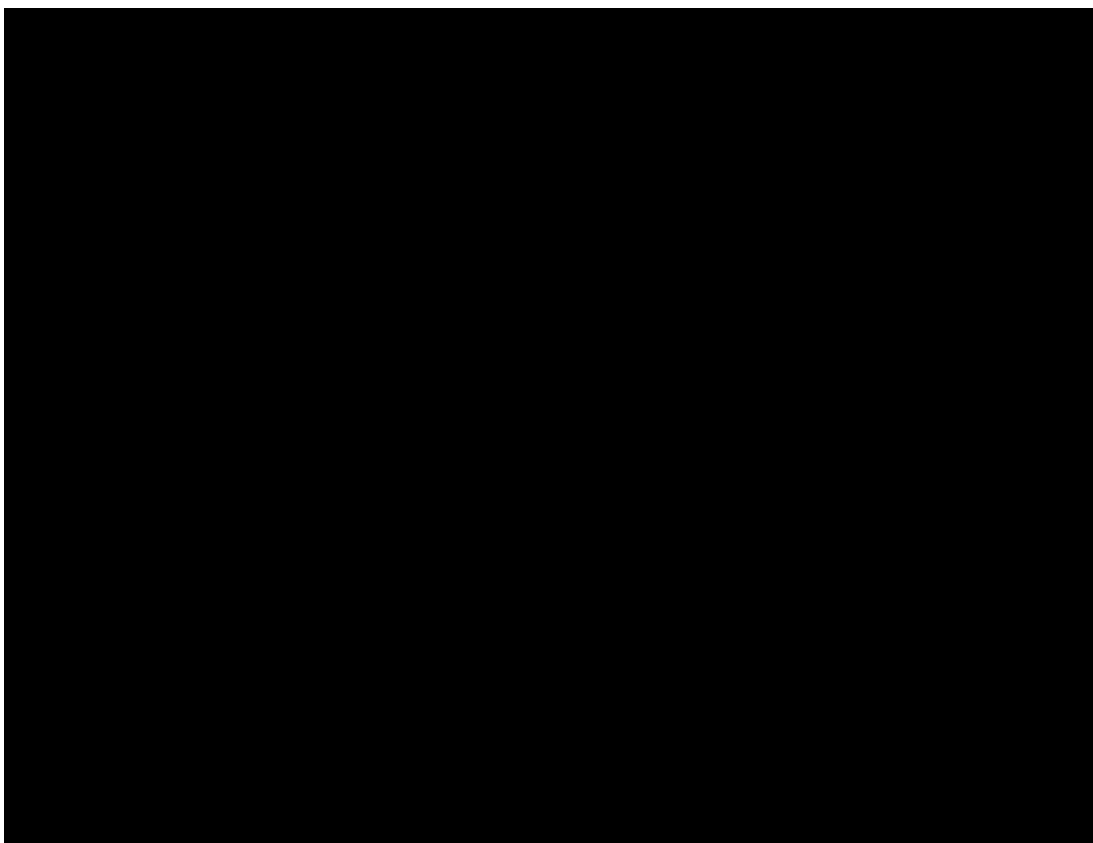
VII.2. Térkép és Fényképmelléletek

Az ÉK-i Kárpátok erődítésrendszere 1944 nyarán.

Erődítések a Vereckei-hágónál.

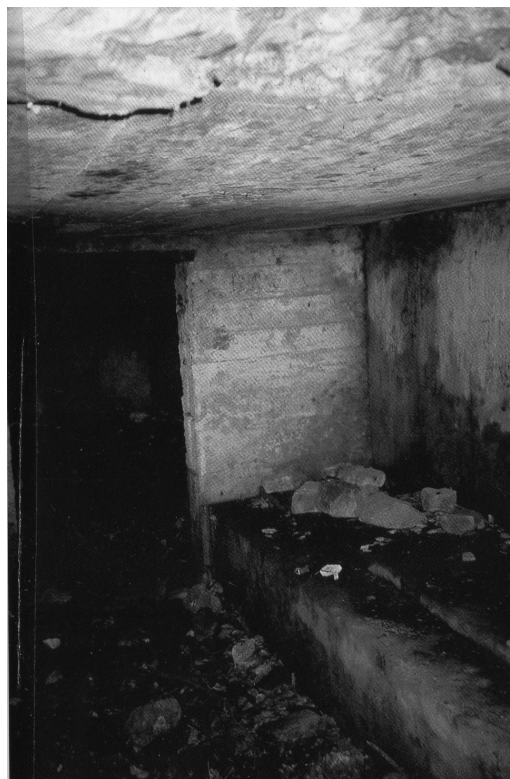
1. kép Nagyapám, Nagy Ferenc a 3/6 hegyi-ágyús üteg légénységi állomány tagjaként (középső sorban jobbról a második), 1941.

2. kép Nagy Sándor és Pápai Barnabás határ-vadász katonák 1942.

3. kép Nagypám, Bert Lajos bizonyítványa a m. kir. téli gazdasági tanfolyamról, 1944.

4. kép Egy bunker belülről. Bezárt ajtókkal a védőknek három órára elegendő levegője volt.

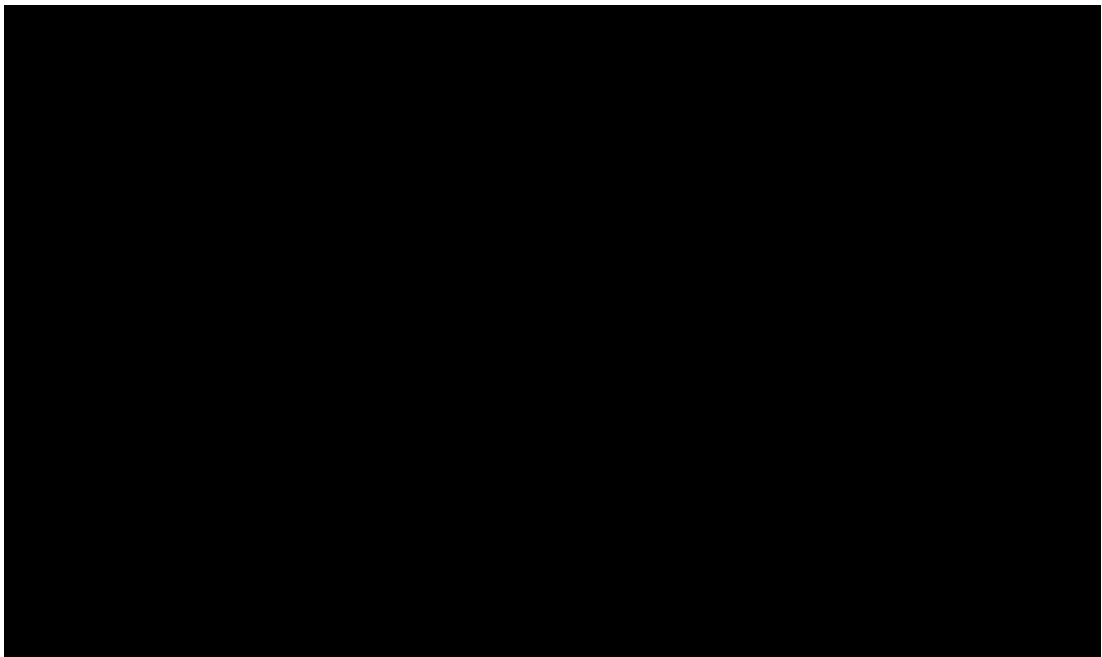
5. kép Páncéltörő tüzéllás bejárata Alsó-Vereckénél.

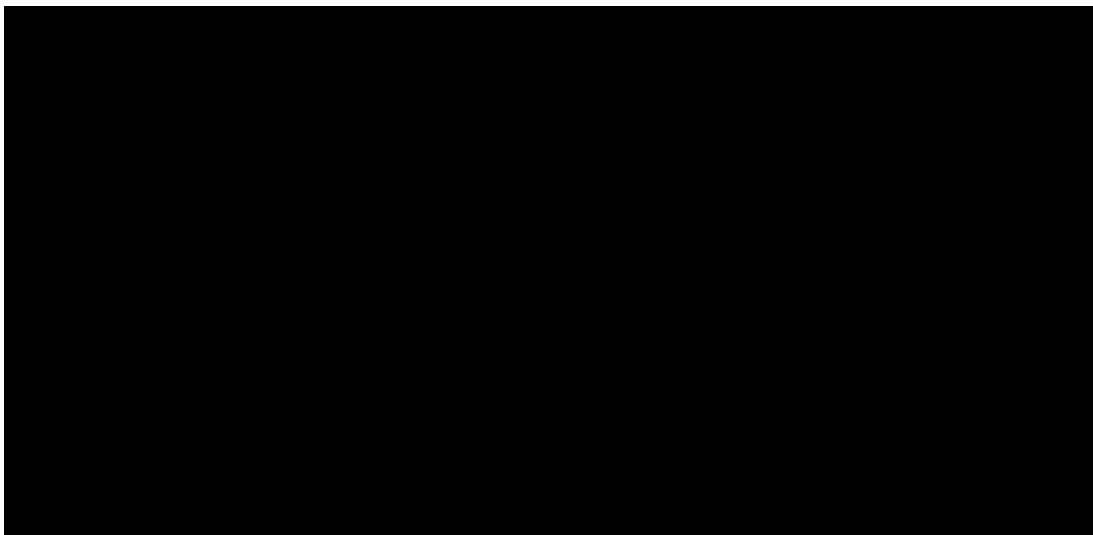
6. kép A páncéltörő tüzélláshoz vezető alagút.

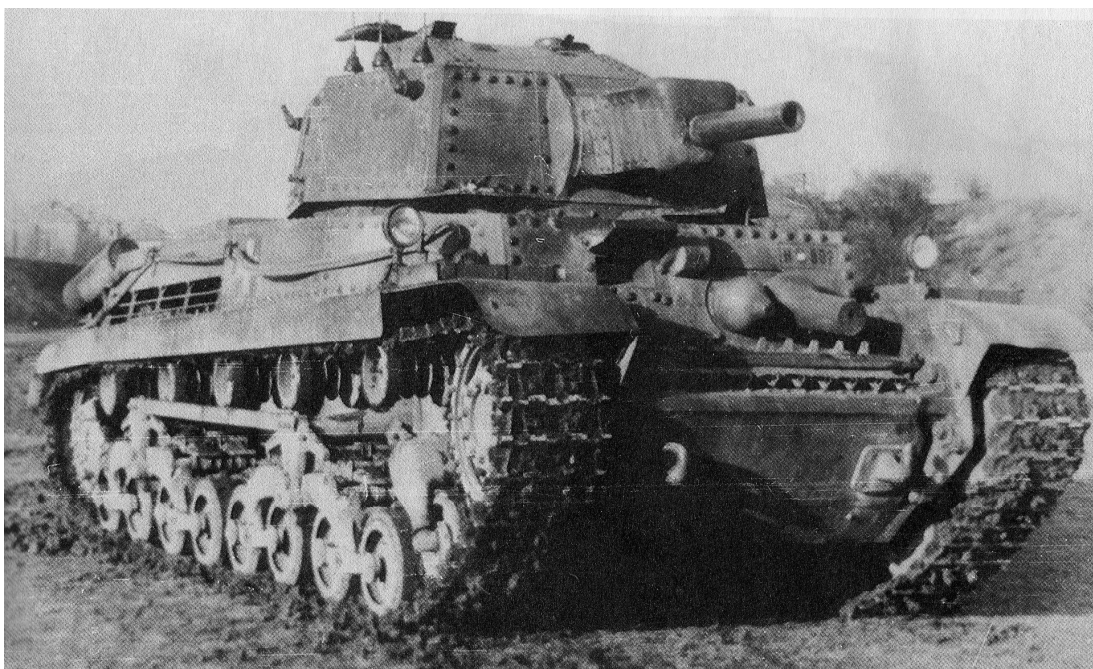
7. kép Harckocsiakasztó-gúla Volócon, a Vecsa patak medre.

8. kép 39M Csaba felderítő páncélgépkocsi.

9. kép Tas harckocsi, a magyar harckocsifejlesztés csúcspontja.

10. kép 43M Turán rádiós harckocsi prototípusa a csepeli Weiss Manfréd-gyár mögötti területen.

1. kép A 4. hgyv.zlj. aknavetőszázadának terepgyakorlata Aknaszlatinán.

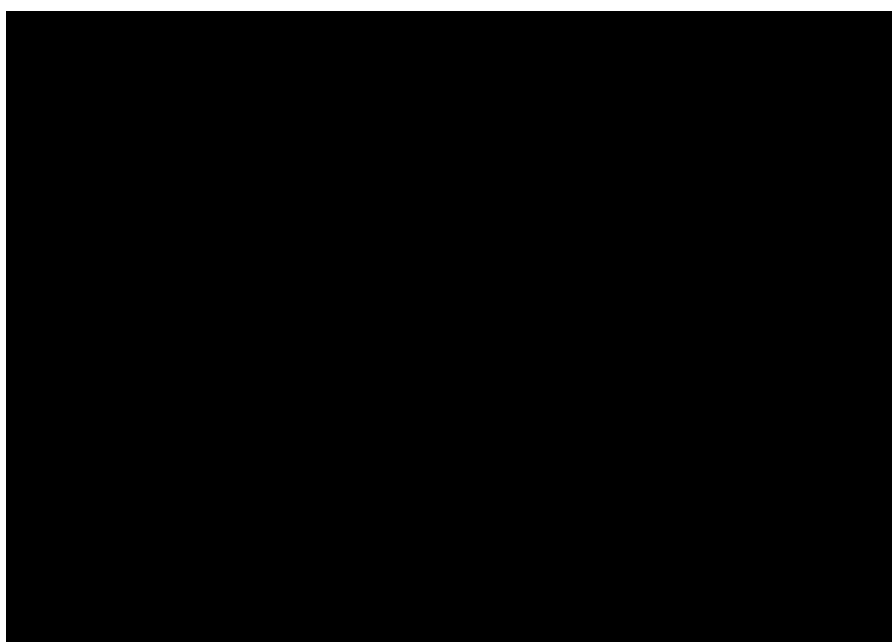

2. kép Ejtőernyősök 36M mm-es nehézpuskával és egyéni lőfegyverként a 35/I M 9 mm-es Bergmann géppisztollyal.

3. kép Gyergyói havasok, Békás-szoros, 1944. aug. 23-án az ellenség itt kelt át, hátba támadva a m. kir. I. hds-t.

További pillanatképek

14. kép A Legfelső Hadúr honvédeit szemléli, Csap, 1939. március.

15. kép A kormányzó gépkocsija a 2. felderítő-zászlóalj egyik 35M Ansaldo harckocsija mellett halad el egy kárpátaljai faluban, 1939. március.

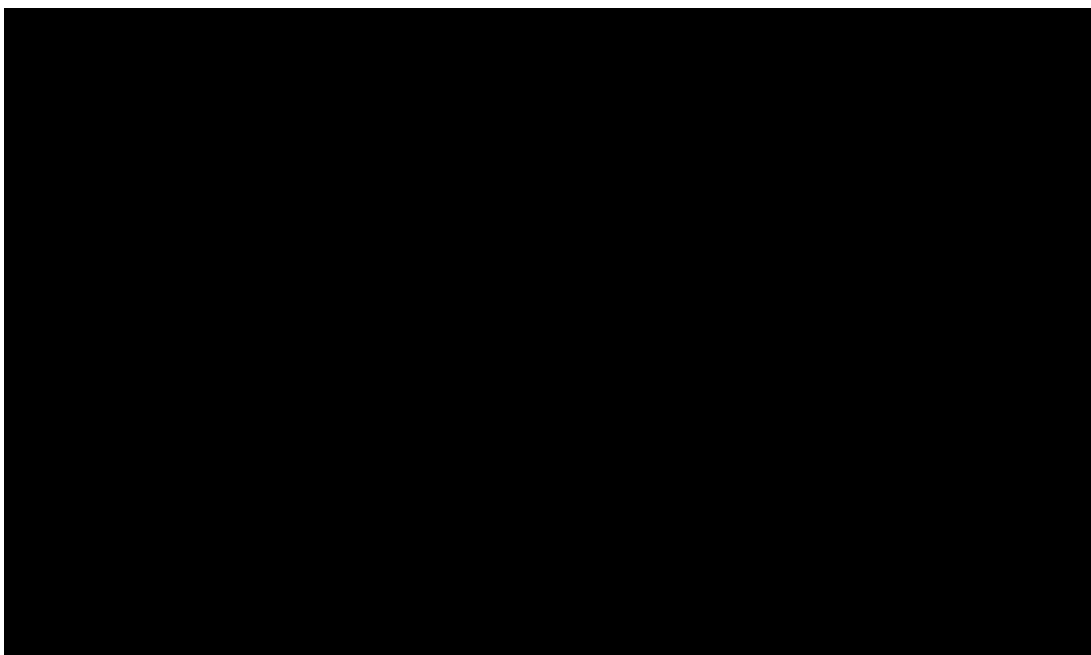
16. kép A Kormányzó a rangidős csapatparancsnok jelentését fogadja. Kárpátaljal, 1939. március.

17. kép Pápai Lászlónak az akkori honvédelmi miniszter, Bartha Károly, érdemrendet ad át Volócnál. Bajtársaival megmentették az alagutat az ellenségtől, 1941.

4. kép Eskütétel a 3.hgyv.zlj.-nál, 1943, Rahó.

19. kép Zászlószentelés a 2.hgyv.zlj.-nál, Szolyva.